www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Ankara Güdül Adalıkuzu Petrogliflerinde Kam/Şaman Tasvirleri*

Shaman Figures in Adalıkuzu Petroglyphs of Güdül District, Ankara

Başaran Doğu Göktürk**

Abstract: Rock art is among the works accepted as the beginning of art and has been perceived as a tradition by some human communities and the making of rock art has continued for centuries. Although the subject of the first paintings was mainly animal figures, in time, figures called shamans in the world literature in an anthropomorphic or zoomorphic way began to be seen in these paintings. Shaman depictions were used more frequently in petroglyphs formed by shaping the rock surface, except for the paintings made with dyestuffs. Some of these petroglyphs were also found in the rural area of the Güdül district of Ankara. In the petroglyphs of the region, besides animal species such as tamgas, horsemen, lions, horses, deer, goat, wolf, plants/trees, inscriptions etc., there are also shaman figures along with. The main subject of this study is the depictions that we define as the shaman, based on objects such as "their clothes and body postures, the shape of their limbs, the drum they hold in their hands, the mallet" found in the three rock art areas in Adalıkuzu. In the publication, individual photographs, scaled drawings and detailed descriptions of the depictions are provided with their inventory numbers. Then, similar examples of shaman figures were analyzed in a way to include iconography and techniques with their counterparts in neighbouring countries, especially in Central Asia, which is considered geographies specific to shamanism. Evaluations have been made about how, when and by whom these shaman descriptions, which show that the elements of shamanism in Anatolia have existed since early times, were made.

Structured Abstract: Güdül is a district of Ankara Province, located 92 km northwest by road. Adalıkuzu village is placed 6 km beeline southeast of the district center. The continental climate is also dominated in the Güdül district, such as Central Anatolia. Natural vegetation in the region is steppes in low parts due to summer droughty and dry forests in the highlands. The area of Adalıkuzu has been divided many deep valleys into by the Kirmir stream, which is the main tributary of the Sakarya River. The valley hillsides are so deep, have high slopes and are hard to reach in the Güdül zone. The territory has an average height of 800-1100 m.

* Bu çalışma "Ankara Güdül Adalıkuzu Petroglifleri" adlı doktora tezinden bir bölümün genişletilmesiyle oluşturulmuştur. Yürütücülüğünü Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT'ın yaptığı 2018SOBE024 numaralı proje kapsamında yayınımız, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Yayın içerisinde kaynak gösterilmeyen fotoğraflar 2016-2021 yılları içerisinde Başaran Doğu Göktürk tarafından çekilmiştir. Arazi, ofis ve çizim çalışmalarına verdikleri desteklerden dolayı Cemil Söylemezoğlu, Nesibe Dinleyici, Halil İbrahim Arslan, Ahmet İlal ve Yusuf Baştürk'e minnettarız. Rusça kaynakların Latin harflerine dönüştürülmesindeki yardımları için Kıymetli hocamız Mustafa Sözlü'ye müteşekkiriz. Ayrıca Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi çalışanlarına ve Murat Yıldırım'a saygılarımızı sunuyoruz.

** Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.
Res. Asst. Dr., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Archaeology Department.
ORCID 0000-0002-5069-1220
bdgokturk@harran.edu.tr

Cite as/ Atıf: Göktürk, B. D. (2022). Ankara Güdül Adalıkuzu Petrogliflerinde Kam/Şaman tasvirleri. *Turkish Studies*, *17*(6), 1533-1568. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.64196
Received/Geliş: 20 August/Ağustos 2022
Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2022
Published/Yayın: 30 December/ Aralık 2022
Checked by plagiarism software
© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

Adalıkuzu petroglyphs have been engraved to volcanic bedrock surfaces inside the little hillsides, which merge with the valley of Kirmir stream passes nearby. The geological naming of the territory of Adalıkuzu is stated in the literature as Galatian Volcanic Region. As a result of the analyses, basalt and andesite-type volcanic stones were determined in the region of the Güdül countryside. The petroglyphs we examined in the study graved to the same rock surfaces formed by the region's natural bedrock layers of Düdük Mountain. Herewith our survey in the Adalıkuzu area, the eight hundred and eighty-one depictions inside ninety-one rock panel surfaces within three petroglyph sites were discovered, and twenty-three depictions were defined as shaman. The shaman figures were documented with an inventory study, and detailed descriptions of the figures were given by adding drawings and photographs together with inventory numbers. For the time being, twenty-three examples of shaman engravings in the borders of the Adalıkuzu have been identified and documented as part of the research. Especially in the geographies where migrations spread Turkish tribes, the shaman figures depicted in hunting and ritual scenes on rock surfaces details divine religions cannot explain. Adalıkuzu shaman figures are very original depictions of the Anatolian zone, and similar ones are currently limited. Samples of the shaman petroglyphs have been sought in neighboring geographies, especially the geography of Central Asia, and within the borders of Türkiye. In addition, by mentioning the importance of shaman figures in the Turkish belief system with the shamanism faith was tried to answer the questions of who made these shaman figures in the Ankara countryside, how and when.

It is emphasized that some figures in rock and cave art created by using painting materials within the borders in Türkiye may be related to Shamanism. Likewise, it is predicted that some of the depictions in the Latmos Karadere rock art may represent shamans. Shamanism connections are also established within the evaluations of Göbeklitepe, one of the Neolithic period settlements. The sighting of statues that could represent the trance, ectasis and metamorphosis of shamans at Karahan Tepe, located in the same region, can be interpreted as the earliest examples of Shamanism in Anatolia for now. However, it is very difficult for now to establish a connection between the Neolithic sculptures and rock, and cave art created using painting materials since the shaman figures that we have discussed in the publication are generally found in petroglyphs, and we think that they were made in different periods.

An example of a shaman holding drum in Anatolia was found on the stone block surfaces of the Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Temple. Human figures depicted as shamans in the Hıdırlık Tomb in Kütahya Altıntaş Yapılcan village, located in the same region, were engraved while standing in the boat with their clothes and the shape of a bird's beak. Among the Batman Deraser engravings, there is a figure obviously holding a shaman drum in his hand. Also, it is clearly seen that the figures defined as jinn or sorcerers among the petroglyphs found in the Tirişin plateau of Hakkari are actually shamans, and it is understood that they are no different from the other examples we have examined.

Shaman depictions are frequently encountered figures on the surface of shaman drums and in rock art, especially in petroglyphs. The counterparts of these depictions, of which many examples are found in petroglyph areas, were found in Karakol Altai. Similar examples can be seen in rock art areas such as Bar-Burgazy I, Bichiktu-Bom, Chagan River, Kalbakh Tash, Taldur River in Altai, Buryatia Ukır Mountain, Armenia Gegema Mountains, Khakassia Boyar, Karakol Valley Torgun, Kazakhstan Bayan Zhurek, Tom and Lena Rivers, Krasnoyarsk Ilinskaya Siberia, Tuva Mugur-Sargol, Yakutia, dressed in clothes or with a drum in hand. Although there are similar shaman examples in the petroglyphs of the Ursul Valley and the Middle Yenisey Basin in the Altai, they are dated as a part of the ethnographic period.

Similar shaman depictions appear in a wide range of periods from the early ages to the twentieth century in Adalıkuzu area. It is thought that the samples with inventory number AD-I.15.1, AD-I.23.6, AD-I.27.27, AD-I.27.32, AD-I.27.69 of the shamans constitute the earliest examples starting from the Bronze Age arguable. The horse and horseman figures, which are engraved on the same panel surface with the shamans and have a similar patina layer, are quite similar to the horse figures dated to the Hun period with technique and stylistic features (Martinov, 2013, Res. 23). It is known that the Huns raided into Anatolia in the 4th century AD (Ahmetbeyoğlu, 2021, s. 128). Therefore, it can be argued that the shaman figures with inventory numbers AD-I.42.10 and AD-I.42.11 were created since the 4th century. Likewise, the “arrow-man” figures have the same patina layer, and the shaman depictions on the same panel surface, based on the similarities they show with the figures on the pendants made to represent the guardian spirits of the Avars, are dated 6-8th centuries AD (Csiky, 2018, s. 353, Fig. 15). It should be considered that it was created since the 6th century. Moreover, the fact that the inscription on the panel with the inventory number AD-II.17.7 is suggested to be dated to the 6-8th centuries AD, considering the similarity of the line thicknesses and patina

layers used in the figures, reveals that the period in which this shaman depiction was created can be included within the same centuries (Göktürk, 2021, s. 711). Our general opinion is that the shaman depictions in the region were engraved in different periods predominantly medieval, from the Bronze Age to the 20th century[1].

Based on all these data and similarities, it should be thought that the depictions were made by the Turkish tribes that continued the shamanism traditions -for a very long period of time- by considering the region as a cult area. However, although the lack of surveys in neighboring countries and the scarcity of scientific excavation activities in different countries cause the geographical connections and similar examples not to be fully revealed, it is clear that the number of similar examples will increase as a result of the increase in the data obtained from the researches.

Key words: Art History, Ankara, Güdül, Adalıkuzu, Petroglyph, Shaman

Öz: Sanatın başlangıcı kabul edilen eserler içerisinde sayılan kaya resimleri, bazı insan toplulukları tarafından bir gelenek olarak yapımı yüzyıllarca devam ettirilmiştir. Meydana getirilen ilk resimlerin konusunu ağırlıklı biçimde hayvan figürleri oluştursa da, zaman içerisinde antropomorfik veya zoomorfik şeklinde tüm dünya literatürüne geçen ve genel olarak "şaman" kabul edilen figürler resimler içinde kendisine yer bulmuştur. Şaman tasvirleri boyar maddelerle meydana getirilmiş resimler haricinde, kaya yüzeyinin şekillendirilmesiyle oluşturulan petrogliflerde daha yoğun biçimde uygulanmıştır. İşte bu petrogliflerin bir bölümü Ankara'nın Güdül ilçesi kırsalında da tespit edilmiştir. Bölgedeki petroglifler içerisinde insan, süvari, aslan, at, geyik, keçi, kurt vb. hayvan türlerinin yanında, bitki/ağaç, damga, şekil, yazıt vb. farklı şekildeki birçok betimlemeyle birlikte şaman figürleri de bulunmaktadır. Adalıkuzu idari sınırlarına giren üç kaya resim alanı içerisinde bulunan, kıyafetleri ve gövde duruşları, uzuvlarının şekli, ellerinde tuttukları davul/tef, tokmak benzeri nesnelerden hareketle şaman olarak tanımladığımız tasvirler bu çalışmanın konusunu oluşturur. Yayın içerisinde, tasvirlerin münferit fotoğrafları, ölçekli çizimleri ve detaylı açıklamaları envanter numaralarıyla birlikte verilmiştir. Ardından şaman figürlerinin benzer örnekleri, Şamanizm inancına has coğrafyalar kabul edilen Türkistan (Orta Asya) coğrafyası başta olmak üzere, ülkemiz sınırlarına komşu ülkelerdeki benzerleriyle ikonografileri ve teknikleri içerecek şekilde tahlil edilmiştir. Anadolu'daki Şamanizm öğelerinin erken dönemlerden bu yana var olduğunu gösteren şaman tasvirlerinin nasıl ve ne zaman ve kimler tarafından yapılmış olabileceğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Adalıkuzudaki şaman tasvirleri ülkemiz sınırları içerisindeki özgün ve sınırlı sayıdaki örnekler oluşturarak kaya resimleri litaretürüne önemli katkı sağlamış, şaman tasvirlerinin Sanat Tarihi açısından ne ifade ettiği ve şamanist inanca sahip toplulukların coğrafyamızda erken devirlerden itibaren yaşadığını bizlere çalışma sonunda göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Sanat Tarihi, Ankara, Güdül, Adalıkuzu, Petroglif, Şaman

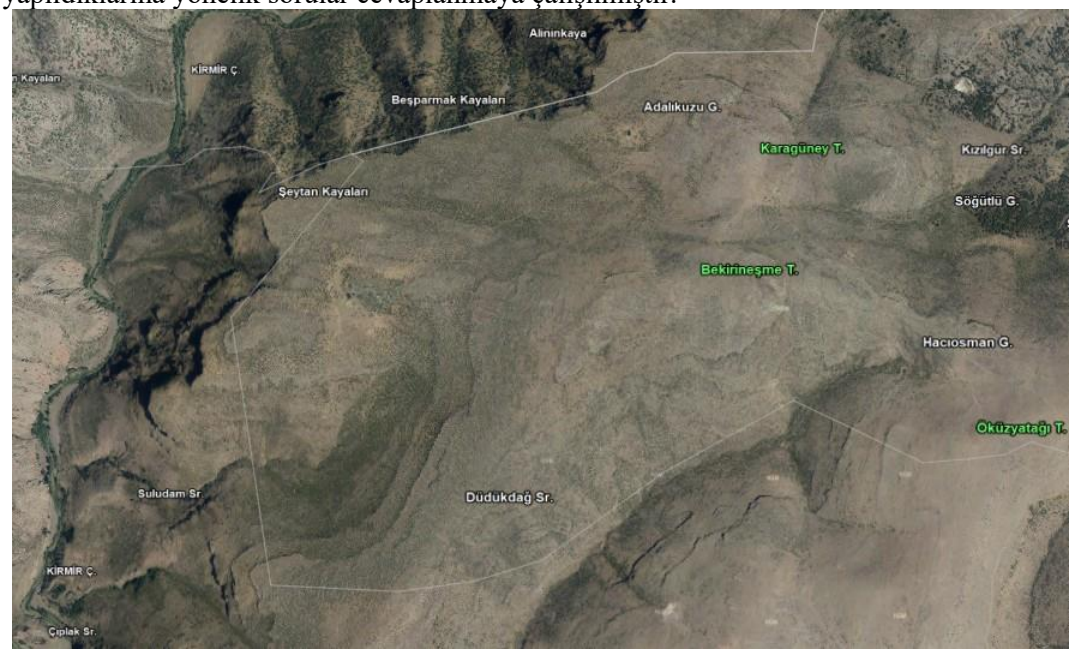
Giriş

Güdül, Ankara ilinin karayoluyla 92 km., kuş uçumu 60 km. kuzeybatısında konumlanan 540 km^2'lik yüzölçümlü 8155 nüfuslu ilçesidir (TÜİK, 2021; Anonim, 2018, s. 308-309). Kuzeyde Çamlıdere ve Kızılcahamam, batıda Beypazarı, güneyde Ayaş ilçeleri ile komşudur. Güdül idari sınırları içerisindeki Adalıkuzu köyü, Güdül ilçe merkezinin güney batısındadır ve kuş uçumu 6 km. mesafede konumlanmaktadır. Bölgede İç Anadolu'da görülen karasal iklim hâkimdir (Anonim, 2005, s. 147). Adalıkuzu köyünün yerleştiği alan kuzeybatıdan geçen ve Sakarya nehrinin ana kollarından biri olan Kirmir Çayı ile derin vadilere ayrılmıştır (Fotoğraf: 1, 2). Bu vadilerin yamaçları oldukça diktir (Fotoğraf: 2, 3, 4). Bölgenin jeolojik adlandırması literatürde Galatya Volkanik Bölgesi şeklinde geçmektedir (Wilson vd., 1997, pp. 105-121; Rojay & Karaca, 2008, s. 653-672). Ortaya konulan analizler neticesinde Güdül kırsalındaki bölgede bazalt ve andezit türü volkanik taş tipleri belirlenmiştir (Wilson vd., 1997, pp. 105-121; Rojay & Karaca, 2008, s. 653-672; Çiçek, 2001, s. 49-67.). İncelediğimiz kaya resimleri Düdük Dağı'nın bölgedeki doğal ana kaya katmanlarının oluşturduğu aynı tür kaya yüzeylerine hakkedilmiştir. Adalıkuzu sınırları

[1] It should be taken into account that these dating phases may change as a result of new findings.

içerisinde üç kaya resim alanının tespiti gerçekleştirilmiş, toplam doksan bir pano yüzeyinde sekiz yüz seksen bir tasvir içerisinden yirmi üçü kafasındaki başlıklar, giydikleri kıyafetler, ellerinde taşıdıkları şaman davulu şeklindeki nesneler ve vücut şekillerinden hareketle "şaman" olarak tanımlanmıştır[2].

Petroglifler meydana getirilirken doğal kaya oluşumları, hâkim ve yüksek noktalar, kavşak noktaları, su kenarları, yol kesişimi gibi özel yerler seçilmektedir. Kült alanı sayılan bu bölgelere sıradan olmayan, içerisinde önemine göre yerleştirildiği düşünülen insan figürleri, süvariler, koruyucu ruhlar, kutsiyet addedilen hayvan türleri, damgalar ve yazıtlar gibi farklı başlıklarda çoğaltılabilecek çizimlerin konu edildiği görülmektedir. İnsan tasvirleri içerisinde antropomorfik ve zoomorfik özellikler gösteren figürler, Avustralya'dan Sibirya'ya, Güney Amerika'dan Kanada'ya kadar tüm dünya ülkelerinde bulunabilmektedir. İşte bu antropomorfik tanımlamasına sahip figürlerin birçoğu şamanizm terimi altında görev yüklenilen şamanları temsil ettiği düşüncesi hâkimdir. Bunun yanı sıra kaya resim alanlarında karşılaşılan güneş başlı insan tasvirleri, hatta güneş başlı maskeler de yine bu kapsamda değerlendirilmektedir. Şaman tasviri olarak düşünülen bu imgelerin meydana getirildikleri ana kaya yüzeyindeki sahne anlatımları içerisindeki konumları, başlıkları, kıyafetleri, maskeleri, boynuzları, ellerinin ve vücudunun şekli ve hareketi, ellerinde taşıdığı nesneler gibi belirleyici özelliklerle diğer figürlerden ayrılırlar. Bu nedenle kaya resim alanlarında karşılaşılan şaman tasvirlerinin yayınlarda sınırlı sayıda da olsa konu edildiği açıktır. Makalenin konusunu oluşturan şaman tasvirleri bir envanterleme çalışmasıyla incelenmiş, tespit edilen tasvirlerin araştırmamız içerisinde detaylı açıklamaları envanter numaralarıyla birlikte çizim ve fotoğrafları eklenerek verilmiştir. Petroglifler arasındaki benzerleri başta Türkistan coğrafyası olmak üzere Türk boylarının göç ettiği komşu coğrafyalarda ve ülkemiz sınırları içerisinde aranmıştır. Şaman tasvirlerinin Türk inanç sistemi ve şamanizm inancındaki önemine değinilerek Ankara kırsalındaki bu örneklerin tanıtılması amaçlanmış, şamanların kimler tarafından, nasıl ve ne zaman yapıldıklarına yönelik sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Fotoğraf 1: Düdük Dağı ve Kirmir Çayı uydu görüntüsü[3]

[2] Bölgedeki petrogliflerin tanıtılması ve çalışılması aşamasındaki emekleri için Rahmetli Servet Somuncuoğlu'nu burada tekrar yâd ediyoruz.

[3] Uydu görüntüsü, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan HGM-Küre adlı uygulama üzerinden temin edilmiştir. (01.03.2021).

Fotoğraf 2: Bölgedeki vadilerden drone/uçangözle çekilen hava fotoğrafı

Fotoğraf 3: Düdük Dağı ve vadiden görünüm

Fotoğraf 4: Bölgedeki vadiler ve dik yamaçlardan görünüm

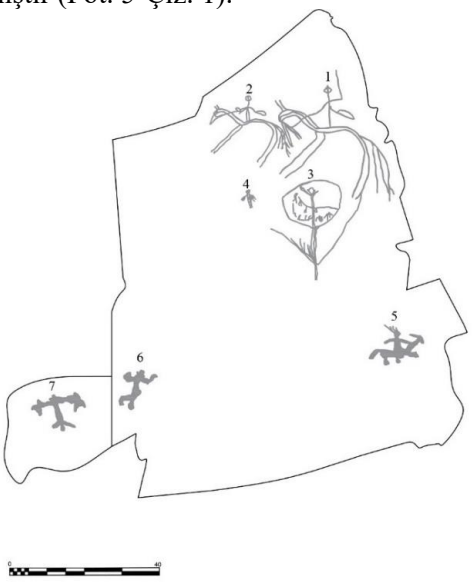
Tasvirler[4]

Bölgede tespiti gerçekleştirilen kaya resim alanları ve tasvirler, Düdük dağının kuzey doğusundan güney batısına doğru uzanan vadinin doğrultusu ve rakım koşulları dikkate alınarak çalışma içerisine yerleştirilmiştir. Tasvirlerin belirlenmesi, hem kaya yüzeylerinde oluşan patina hem de bazı panolarda betimlemelerin üzerinden geçirilen rastgele çizgilerin[5] yoğun biçimde kullanılması nedeniyle güçleşmektedir. Bu yüzden panolar halinde tespit edilen tasvirlerin genel pano fotoğraflarıyla birlikte makro çekimleri yapılarak, çizimleri dijital ortamda ölçekli halleriyle verilmiştir. Adalıkuzu idari sınırlarında şu an için tespit edilen üç petroglif alanında doksan bir pano yüzeyinde sekiz yüz seksen bir tasvir tespit edilmekte ve bunlar insan, süvari, hayvan, bitki/ağaç, damga, şekil, yazıt gibi ana başlıklarda toplanmaktadır. Bu tasvirlerden, başlıkları, kıyafetleri, gövde ve el şekilleri, ellerinde taşıdıkları davulları nedeniyle şaman figürü olarak diğer insan betimlemelerinden ayrılmaktadır.

AD-I.2 env. numaralı pano: Şaman tasvirlerinin ilk iki örneği çoban barınağı şeklinde düzenlenmiş küçük bir kaya oyuğuna benzeyen mekânın açıklık kısmının tam karşısındaki kaya yüzeyindedir. Yüzeyi pürüzsüz bir görünümdeki pano yerden 83 cm yükseklikte ve 152x155 cm ölçülerindedir. Ancak mekânın karanlık oluşu tasvirlerin görünürlüğünü kısıtlamaktadır. Pano yüzeyinde gri ve kahverengi renkte patina tabakası hâkimdir. Üçü süvari dördü insan tasviri olmak üzere pano sathında toplam yedi figürle karşılaşılmıştır (Fot. 5-Çiz. 1).

Fotoğraf 5: AD-I.2 env. numaralı pano

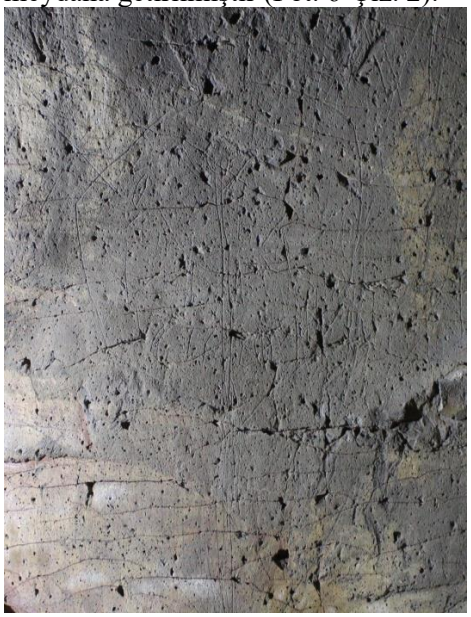

Çizim 1: AD-I.2 env. numaralı panonun çizimi

[4] İncelediğimiz kaynaklarda sistematik bir numaralandırma sisteminin olmaması, kaynaklarda verilen açıklamaların hangi fotoğraf veya çizime ait olduğu karmaşasını yaratmaktadır. Ayrıca bilimsel çalışmalarda eserlerin koruma altına alınabilmesi için envanter kayıtlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle eserlerin sonraki dönemlerde koruma altına alınabilmesinin önünü açmak için Adalıkuzu kırsalında görülen petrogliflerin tamamı numaralandırılmıştır. Bu işlemdeki kodlamalar sırasıyla kaya resim alanı, pano, tasvir şeklinde -alan, pano ve figürlere- envanter numarası verilerek gerçekleştirilmiştir. Bu numaralarda "AD-I.2.3" örneği için; "AD" kısaltması "Adalıkuzu" ifadesinin, "I" rakamı kaya resim alanının numarasını, "2" sayısı alan içerisindeki petrogliflerin bulunduğu panonun numarasını, "3" rakamı pano yüzeyindeki tasvirin kaçıncı betimleme olduğunu belirtir. Belirttiğimiz bu yöntem uygulanarak tüm tasvirlere envanter numarası verilmiştir. Numaralandırılan betimlemelerin gerekli tanımlamaları yapılırken hangi teknikle meydana getirildiklerine yönelik bilgiler de aktarılmıştır. Bununla birlikte tasvirlerin münferit olarak detaylı fotoğrafları ve ölçekli çizimleri eklenerek, metin içerisindeki anlatım desteklenmiştir.

[5] Gelişi güzel uygulanmış gibi görünen bu çizgiler, tasvirlerin yapımından belirli bir müddet sonra betimlemeleri ortadan kaldırılmak amacıyla bilinçli bir şekilde yapılmış olabileceklerini de düşündürür.

AD-I.2.3 env. numaralı tasvir: Kaya yüzeyindeki ilk şaman tasvirinin etrafındaki rastgele çizgilerin fazlalığı ayırt edilmesini güçleştirir. Kolları iki yana havaya doğru açık, gövdesi abartılı biçimde uzun tutulmuş, bel kısmından yukarısı dairevi bir alan içerisine alınmış ve aynı noktada şaman kıyafetlerindeki uygulamalara benzer çizgilere ve formlara sahiptir. Kazıma tekniğinde meydana getirilmiştir (Fot. 6-Çiz. 2).

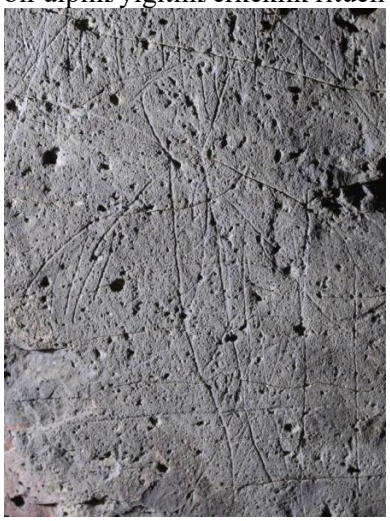

Fotoğraf 6: AD-I.2.3 env. numaralı tasvir

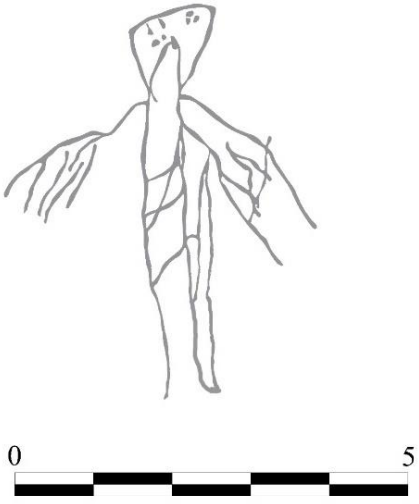

Çizim 2: AD-I.2.3 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.2.4 env. numaralı tasvir: Yüzeydeki diğer şaman tasviri sol üstteki süvarinin aşağısına konumlanmıştır. Baş kısmında gözler, ağız ve burnu seçilebilen tasvirin kolları iki yana açık el parmakları veya şaman kıyafeti görünümünde çizgilere sahiptir (Fot. 7-Çiz. 3). Yan yana yerleştirilen bu şaman tasvirlerinin, ellerinde kılıçları bulunan süvarilerle birlikte verilmesi, burada bir alplik/yiğitlik/erkeklik ritüeli gerçekleştirildiğini akla getirir.

Fotoğraf 7: AD-I.2.4 env. numaralı tasvir

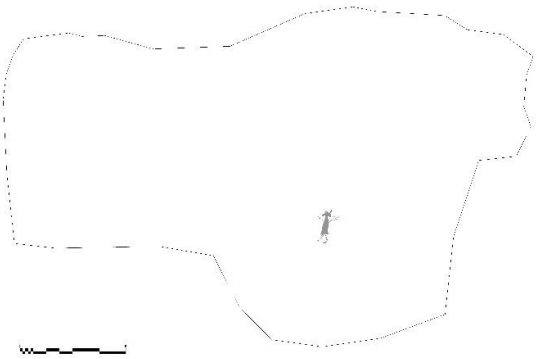

Çizim 3: AD-I.2.4 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.10 env. numaralı pano: Şaman figürüne yer verildiğini gördüğümüz bir diğer pano 203x140 cm ölçülerindedir. Yüzeyi pürüzsüz bir görünümdedir. Kahverengi ve gri patina ağırlıklıdır. Kaya yüzeyindeki tasvir münferit olarak kazınmıştır ve etrafında başka bir figür yoktur (Fot. 8-Çiz. 4).

Fotoğraf 8: AD-I.10 env. numaralı pano

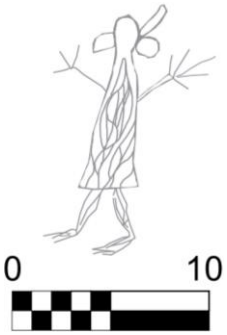

Çizim 4: AD-I.10 env. numaralı panonun çizimi

AD-I.10.1 env. numaralı tasvir: Panoya göre sola dönük ve yüzeyin orta kısmına yakın kazınan tasvirin kafasında başlığı bulunmaktadır ve kolları iki yana yukarıya doğru açık verilmiştir. El parmakları abartılı biçimde büyük verilen figürün kafası, gövdesi, bacak ve ayaklarında desen şeklinde kazıma çizgiler görülür. Bu çizgiler tasvirin şaman kıyafeti giydiğini düşündürür (Fot. 9-Çiz. 5).

Fotoğraf 9: AD-I.10.1 env. numaralı tasvir

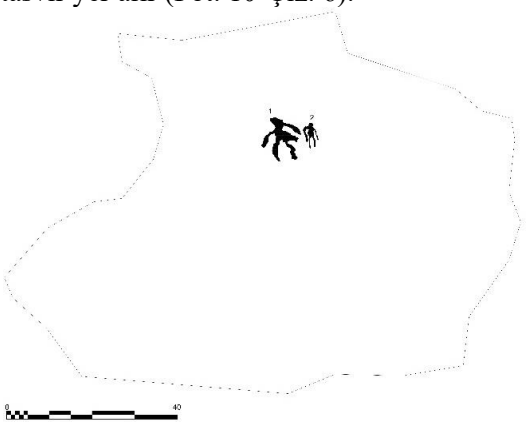

Çizim 5: AD-I.10.1 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.15 env. numaralı pano: Şaman biçiminde tanımladığımız bir diğer tasvir yer seviyesinden 48 cm yükseklikte ve 147x97 cm ölçülerindeki pano yüzeyinde tespit edilmiştir. Panonun yüzeyinde çatlaklar ve biriken kireç tabakası nedeniyle girinti çıkıntılar bulunmaktadır. Kahverengi-siyah renkte patina yüzeyde hâkimdir. Kaya yüzeyindeki şaman figürünün yanında koruyucu veya ata ruhları temsilen yapılmış bir tasvir yer alır (Fot. 10-Çiz. 6).

Fotoğraf 10:AD-I.15 env. numaralı pano

Çizim 6: AD-I.15 env. numaralı panonun çizimi

AD-I.15.1 env. numaralı tasvir: Panonun yukarı kenarına yakın konumdaki nokta vuruş tekniğindeki tasvir durağandır. Baş kısmında sola doğru uzayan kuş gagası biçimli bir form dikkat çeker. Bu şamanların kullandığı başlıkları çağrıştırır. Sağındaki koruyucu/ata ruh tasvirine dönük olarak betimlenmesi, şaman figürünün tören içerisinde don değiştirdiği[6] sahneye işaret etmektedir (Fot. 11-Çiz.7).

Fotoğraf 11: AD-I.15.1 env. numaralı tasvir

Çizim 7: AD-I.15.1 env. numaralı tasvirin çizimi

[6] Don değiştirme, Donuna girme/bürünme kelime anlamı için Bkz. Küçük, Mehmet Alparslan (2020). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Geleneğinde 'Don Değiştirme'. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 94: 97-122.

AD-I.23 env. numaralı pano: Şaman betimlemelerinin başka bir örneği yer seviyesinden 40 cm yükseklikten başlayan 208x175 cm ölçülerindeki pano yüzeyindedir. Pano yüzeyinde çatlaklar ve kırıklarla birlikte yüzeyin pürüzsüz olduğu noktalarda dökülmeler dikkat çeker. Yüzeyde gri ve açık kahverengi tonlarda patina bulunmaktadır. Kaya sathında ayakta verilen iki süvari, bir elinde avcı kuş taşıyan tamamlanmamış süvari, koruyucu/ata ruhları temsilen yapılmış ok-adam figürü, ayakta betimlenmiş üç insan tasviri ve bir damgayla birlikte on tasvir tespit edilmiştir (Fot. 12-Çiz. 8).

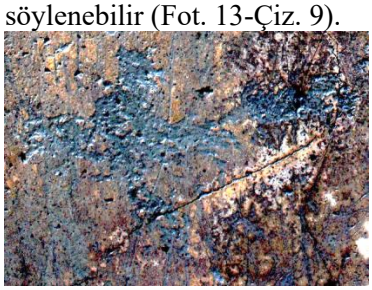

Fotoğraf 12: AD-I.23 env. numaralı pano

Çizim 8: AD-I.23 env. numaralı panonun çizimi

AD-I.23.6 env. numaralı tasvir: Baş kısmı panoya göre sağa dönük figürün kafa kısmındaki gaga formu, kollarının kuş kanadı şeklindeki görüntüsü, kol ve bacaklarından sarkan püskül benzeri kazıma çizgiler nedeniyle şaman olarak tanımlanmıştır. Panonun alt orta kısmına yakın olan tasvir nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir. Pano yüzeyindeki diğer figürlerle birlikte av büyüsü şeklindeki bir ayin içerisinde olduğu geçirdiği dönüşümden yola çıkarak söylenebilir (Fot. 13-Çiz. 9).

Fotoğraf 13: AD-I.23.6 env. numaralı tasvir

Çizim 9: AD-I.23.6 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.27 env. numaralı pano: Araştırmamız kapsamındaki şaman figürlerinden üçü, ana kaya seviyesinden başlayan 165x242 cm ölçülerindeki pano yüzeyindedir. Kaya sathında sarı ve gri renkli patina hâkimdir. Özellikle yukarı sol kısımdan başlayan gri renkli patina sağ aşağıya doğru inerek devam eder ve figürlerin tespitini zorlaştırır. Kaya panoları arasında yüzeydeki tasvir yoğunluğu açısından en kalabalık panolardan birisidir. Tasvirler içerisinde insan, süvari, at, keçi, yazıt gibi betimlemelerden oluşan seksen yedi figür bulunmaktadır (Fot. 14-Çiz. 10). İnsan figürlerinin ellerinde kılıç, mızrak, ok-yay vb. silahlar kullanarak birbirlerine karşı mücadele içerisinde oldukları görülmektedir. Ayrıca kolları iki yana açık verilen insan tasvirlerinin birçoğunun erkeklik organları abartılı biçimde belirgin verilmiştir. Bu nedenle şaman figürlerinin ikili mücadele içerisindeki figürlere destek amacıyla koruyucu/ata ruhlardan yardım sağlayan gücü temsilen meydana getirildiği düşünülürken, diğer yandan bolluk bereketle ilgili bir töreni yönettiği de söylenebilir.

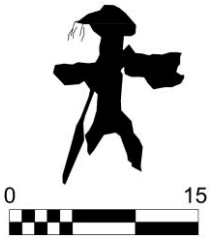
Fotoğraf 14: AD-I.27 env. numaralı pano

Çizim 10: AD-I.27 env. numaralı panonun çizimi

AD-I.27.27 env. numaralı tasvir: Pano yüzeyindeki ilk örnek kaya sathının sol orta bölümüne konumlanır. İnsan tasvirinin kolları şaman kıyafeti giyer biçimde kalın ve iki yana yatay biçimde açık verilmiştir. Kafasında başlık benzeri uygulama görülen figür nokta vuruş tekniğiyle meydana getirilmiştir (Fot. 15-Çiz. 11).

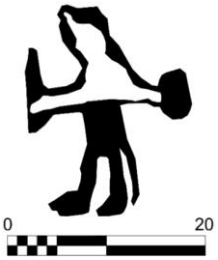

Fotoğraf 15: AD-I.27.27 env. numaralı tasvir **Çizim 11:** AD-I.27.27 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.27.32 env. numaralı tasvir: Kafa kısmının üzerinden kollara kadar inen başlığı, panoya göre sağ elinde daire şeklindeki davulu ve sırtından aşağıya doğru ayak uçlarına kadar sarkan kıyafetinin püskülü sebebiyle şaman olarak tanımladığımız tasvir, yüzeyin sağ orta kenarına yakın ve sola dönük verilmiştir. Kolları iki yana yatay biçimde açık şaman figürü nokta vuruş tekniğiyle oluşturulmuştur. Ancak, bacak ve ayak kısımlarında daha geniş ağızlı bir alet kullanılmak suretiyle noktaların daha çok kısa çizgiler şeklindeki darbelere dönüştüğü ortadadır. Bununla birlikte darbelerin arasında tasvirin uzuvlarının ortasından geçen taslak benzeri çizgiler de seçilmektedir (Fot. 16-Çiz. 12).

Fotoğraf 16: AD-I.27.32 env. numaralı tasvir **Çizim 12:** AD-I.27.32 env. numaralı tasvirin çizimi

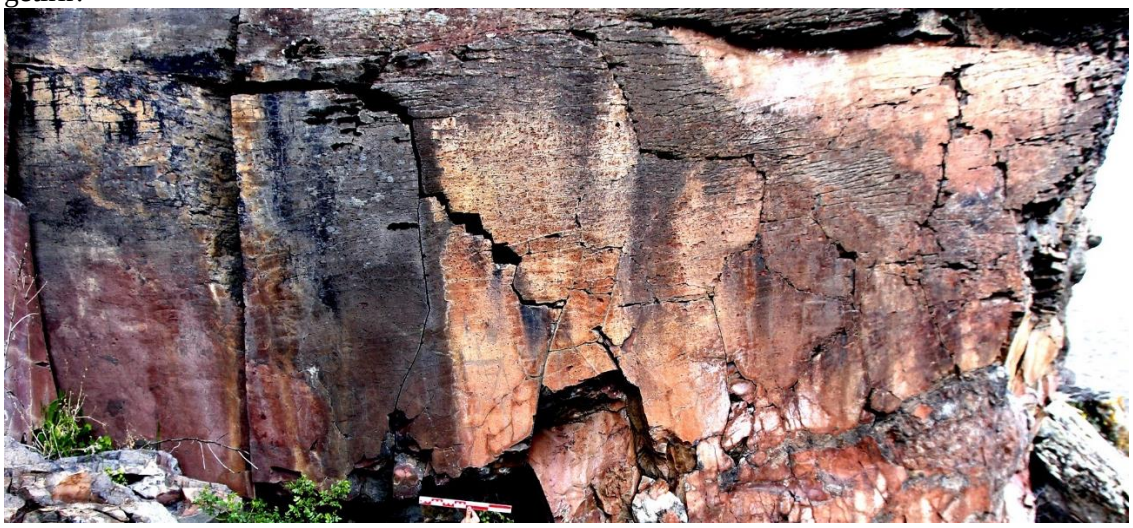
AD-I.27.69 env. numaralı tasvir: Aynı pano yüzeyindeki son şaman tasviri kaya yüzeyinin sol aşağı kısmındaki yan yana gelen üç insandan en soldakidir. Başı belirgin, kolları iki yana yatay biçimde açıktır ve şaman kıyafeti giyer ve tören anında gerçekleştirdiği hareketleri anlatan vücut görünümüne sahiptir. Kafasında püsküllü ve yukarıya doğru uzanan belirgin başlığı da dikkat çeker. Bacak benzeri uzuvları iki yana açık ve uç kısmı birbirine değecek şekilde içe bükük görünümdedir. Tasvirin ana hatları kazıma tekniğiyle belirlenmiş, ardından nokta vuruş darbeleriyle belirgin hale getirilmiştir (Fot. 17-Çiz. 13).

Fotoğraf 17: AD-I.27.69 env. numaralı tasvir **Çizim 13:** AD-I.27.69 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.42 env. numaralı pano: I numaralı kaya resim alanındaki panonun yüzeyinde dört farklı şaman figürü vardır. Yer seviyesinden başlayan 426x270 cm ölçülerindeki kaya yüzeyinde birçok çatlak farklı eksenlerde bulunmaktadır. Parçalı bir görünüme sahip yüzeyde kahverengi, gri, siyah ve sarı tonlarında patina tabakası kaplıdır. İnsan, süvari, at, keçi, köpek, kuş, ağ/kafes/tor/tuzak gibi tasvirlerle birlikte on sekiz betimleme yüzeyde tespit edilmiştir (Fot. 18-Çiz. 14). Şaman tasvirleri panonun solunda ve ortasında hayvanları kovalayan süvarilerle birlikte ağ/kafes/tuzak biçimli şekillerle birlikte av büyüsü içerisinde olduğu düşünülebilir. Ayrıca şamanlardan birinin, elinde heybetli bir kılıç ve kalkan taşıyan AD-I.42.3 numaralı süvarinin hemen aşağısına konumlanması burada bir alplik/yiğitlik/erkeklik ritüeli gerçekleştirildiğini akla getirir.

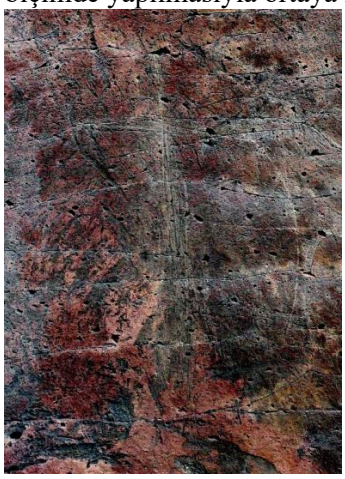

Fotoğraf 18: AD-I.42 env. numaralı pano

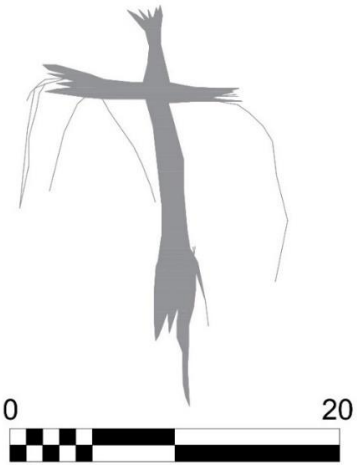

Çizim 14: AD-I.42 env. numaralı panonun çizimi

AD-I.42.4 env. numaralı tasvir: Özellikle kollarından sarkan çizgiler sebebiyle şaman kıyafeti giymiş bir insan figürü olarak tanımlanan tasvirin baş kısmı belirgin, kolları iki yana açık, bacak çizgileri oldukça silik biçimdedir. Panonun sol kısmında keçi figürlerini takip eden süvari figürüne yakın konumdadır. Kazıma tekniğindeki tasvirin hatları kazımaların üst üste sık bir biçimde yapılmasıyla ortaya konmuştur (Fot. 19-Çiz. 15).

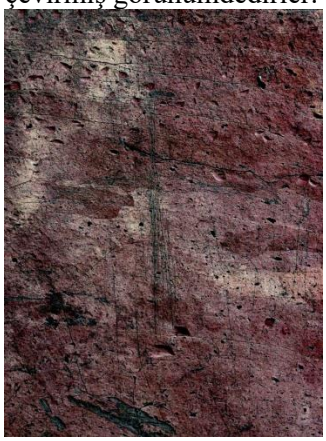

Fotoğraf 19: AD-I.42.4 env. numaralı tasvir

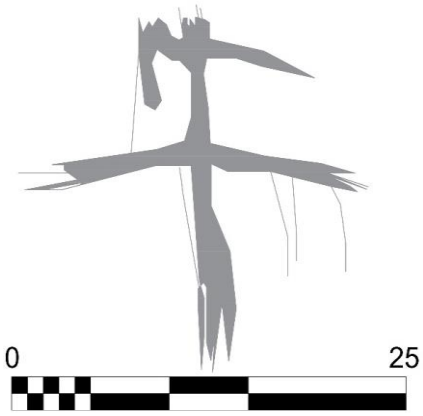

Çizim 15: AD-I.42.4 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.42.9 env. numaralı tasvir: Panodaki ikinci şaman tasvirinin baş kısmı kuş gagası benzeri formunda, kolları iki yana yatay biçimde açık kuş kanadı şeklindedir. Kıyafetini belirtmek için kullanıldığını düşündüğümüz kollarından ve gövdesinden sarkan püskül biçiminde çizgiler aşağıya uzanmaktadır. Panoya göre sol orta bölümdeki tasvir kazıma tekniğiyle meydana getirilse de hatlar kazımaların defalarca üst üste çizilmesiyle ortaya çıkarılmıştır (Fot. 20-Çiz. 16). AD-I.42.4 envanter numaralı şaman figürüyle birlikte keçileri takip eden süvari tasvirinin etrafını çevirmiş görünümdedirler.

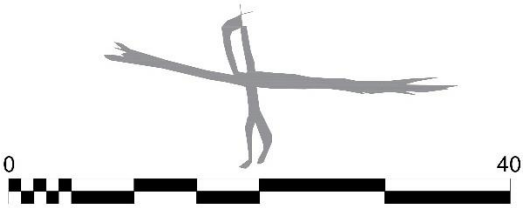
Fotoğraf 20: AD-I.42.9 env. numaralı tasvir

Çizim 16: AD-I.42.9 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.42.10 env. numaralı tasvir: Panonun orta kısmındaki üçüncü şaman örneği, AD-I.42.9 envanter numaralı şaman figüründe olduğu gibi kafa kısmında muhtemelen şamanın dönüşüm anını tasvir eden gaga benzeri bir forma sahiptir. Betimlemenin kolları iki yana yatay şekilde açık, oldukça uzun biçimde kuş kanadı görünümünde kazınmıştır. Bacakları ayakta durduğunu göstermektedir. Kazıma tekniğindeki tasvirin hatları çizgilerin birbiri üzerinden sürekli olarak tekrarlanmasıyla meydana gelmiştir (Fot. 21-Çiz. 17).

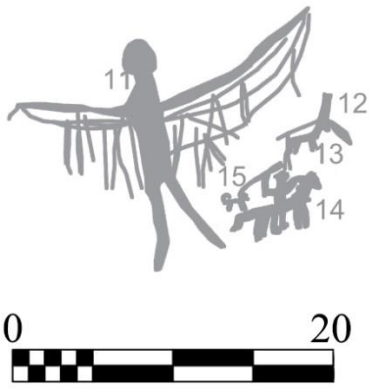

Fotoğraf 21: AD-I.42.10 env. numaralı tasvir **Çizim 17:** AD-I.42.10 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-I.42.11 env. numaralı tasvir: Aynı pano yüzeyindeki son şaman figürünün başı daire biçimli, kolları iki yana yatay biçimde açık ve kıyafetinin püskül, saçak, gibi kısımları kollarından aşağıya doğru sarkacak şekilde belirtilmiştir. Hemen sağındaki köpeğiyle birlikte av hayvanlarının arkasından ilerleyen süvari figürünün üzerine, onları korur biçimde çizilmesi av büyüsü içinde olduklarını düşündürmektedir. Kazıma tekniğindeki betimlemenin hatları çizgilerin devamlılığıyla ortaya konmuştur (Fot. 22-Çiz. 18).

Fotoğraf 22: AD-I.42.11 env. numaralı tasvir **Çizim 18:** AD-I.42.11 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.17 env. numaralı pano: Adalıkuzu sınırlarında II numaralı kaya resim alanındaki şaman tasvirlerinden ilki ana kaya seviyesinden başlayan 255x176 cm ölçülerinde ve yüzeyinde herhangi bir tabakalaşma görülmeyen panoda bulunmaktadır. Siyah, kahverengi, pembe renk tonlarında patina tabakası görülen yüzeyin büyük bölümünde dökülmelerle karşılaşılmıştır. İçerisinde koruyucu/ata ruhları sembolize ettiği düşünülen ok-adamlarla birlikte süvariler, Hristiyanlık dönemi yunanca bir yazıt[7] ve şaman figürüyle birlikte dokuz tasvir yer alır (Fot. 23-Çiz. 19).

Fotoğraf 23: AD-II.17 env. numaralı pano

Çizim 19: AD-II.17 env. numaralı panonun çizimi

AD-II.17.7 env. numaralı tasvir: Baş kısmı çentiklerle hareketlendirilerek ışın saçan bir görünümde verilmiş, kolları havaya kalkık, sol elinde davuluyla birlikte verilen şaman tasviridir. Gövdesi uzun, bacakları iki yana açıkken, sol ayağının bulunduğu kısım tahrip olmuştur. Kaya sathının sol orta bölümünde kalan şaman figürü yoğun biçimde üst üste kazınan çizgilerle meydana getirilmiştir (Fot. 24-Çiz. 20). Figür AD-I.42.11 envanter numaralı örnekteki gibi sağında konumlanan süvari tasvirlerinden daha büyük çizilmiş ve onları himaye eder görünümdedir.

Fotoğraf 24: AD-II.17.7 env. numaralı tasvir

Çizim 20: AD-II.17.7env. numaralı tasvirin çizimi

[7] Yazıt için bkz. Göktürk, 2021, s. 336-339.

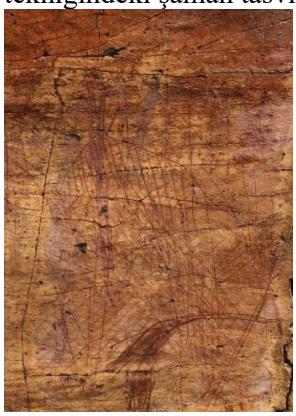
AD-II.29 env. numaralı pano: II numaralı kaya resim alanındaki panonun yüzeyinde beş farklı şaman figürü barındıran pano ana kaya seviyesinden başlar ve 260x215 cm ölçülerindedir. Yüzeyde kırık alanlar ve ana kaya yüzeyi boyunca uzanan geniş ve dar çatlaklar hâkimdir. Panonun sağ aşağı kenarı tamamen kırıktır. Yüzeyde rastgele çizilmiş kazımalar nedeniyle tasvirlerin tanımını ve tespitini gerçekleştirmek zorlaşmaktadır. Ok-adam, at, keçi, kuş, daire şekilleriyle birlikte yirmi iki tasvir kaya sathında belirlenebilmiştir (Fot. 25-Çiz. 21). AD-II.29.9 envanter numaralı şaman tasviri boyut olarak diğer betimlemelerden daha büyük ve hâkim bir noktaya çizilmiştir. Bu nedenle şamanın, pano yüzeyindeki tüm figürlere hakimiyet kurduğunu ve törenin asıl yöneticisi olduğunu bize anlatır. AD-II.29.1, AD-II.29.2, AD-II.29.4 envanter numaralı tasvirler kendilerinden daha büyük boyutlu yırtıcı olmayan kuş tasvirinin yukarısına konumlandırılarak kötü ruhlarla mücadele esnasında kuşun gücünden yararlanıldığı bir töreni canlandırır. AD-II.29.22 envanter numaralı şaman tasviriyse nispeten panonun aşağısındadır ve karşısındaki süvari figürüne doğru bakmaktadır.

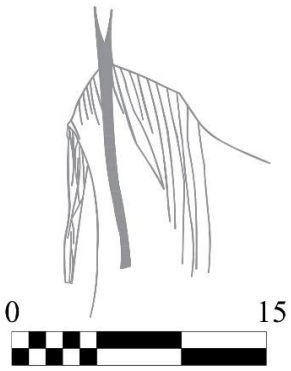

Fotoğraf 25: AD-II.29 env. numaralı pano **Çizim 21:** AD-II.29 env. numaralı panonun çizimi

AD-II.29.1 env. numaralı tasvir: Pano yüzeyindeki ilk şaman tasviri sol yukarı bölüme konumlanır. Kafasındaki başlığı gösteren boynuz şeklindeki formlarla birlikte kolları iki yana açık, kuş kanadı görünümünde ve kollarından aşağıya sarkan çizgiler püsküllerı andırır. Kazıma tekniğindeki şaman tasviri göğe yükselen biçimde verilmiştir (Fot. 26-Çiz. 22).

Fotoğraf 26: AD-II.29.1 env. numaralı tasvir **Çizim 22:** AD-II.29.1 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.29.2 env. numaralı tasvir: Hemen solundaki göğe yükselen şaman betimlemesiyle aynı biçimsel özellikleri gösteren şamanın gövdesi sürekli biçimde tekrarlanan kazımalardan oluşur. Kol ve kıyafet görünümündeki bölümleri ise daha yüzeysel tek çizgilerle belirtilmiştir. Gövdesinin aşağı kısmındaki çentikler kıyafetinin parçası gibi sarkmaktadır. Kazıma tekniğindeki şaman figürü panonun sol yukarı kısmındadır (Fot. 27-Çiz. 23).

Fotoğraf 27: AD-II.29.2 env. numaralı tasvir **Çizim 23:** AD-II.29.2 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.29.4 env. numaralı tasvir: Sağ yanında kalan ve göğe yükselirmiş görünümdeki stilize insan tasvirleriyle benzer özellikler gösteren şaman figürü de göğe yükselen bir izlenim bırakır. Kolları iki yana yatay biçimde açık, kıyafetinin parçası olabilecek çizgiler aşağıya doğru kuş kanadı biçimde bacaklarının iki yanından sarkar. Kazıma teknikli stilize edilmiş tasvir yüzeyin sol yukarı kenarına konumlanır (Fot. 28-Çiz. 24).

Fotoğraf 28: AD-II.29.4 env. numaralı tasvir **Çizim 24:** AD-II.29.4 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.29.9 env. numaralı tasvir: Kaya sathının orta yukarı bölümüne konumlandırılmış, kafasında öne doğru çıkıntı yapan sorguç benzeri başlığı, kuş kanadına benzer formda iki yana açık kolları, sol kolunun aşağı bölümünde muhtemelen kıyafetinin parçası biçiminde çizgilere sahip tasvir şaman figürüdür. Tasvirin cinsel organı öne doğru abartılı biçimde verilmiştir. Çizgilerin birbiri üzerine yoğun biçimde kazınmasıyla meydana getirilmiştir (Fot. 29-Çiz. 25).

Fotoğraf 29: AD-II.29.9 env. numaralı tasvir **Çizim 25:** AD-II.29.9 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.29.22 env. numaralı tasvir: Kaya sathındaki son şaman figürü panonun sol aşağı bölümünde kolları iki yana hafif yukarıya kalkık biçimde açık betimlenmiştir. Sol kolu dirsekten yukarı doğru havaya kalkıktır ve sağ elinde benzer örneklerden hareketle şaman davulu tutmaktadır. Bacakları yürür biçimde sağa doğru ilerlerken cinsel organı abartılı biçimde bacaklarının arasından çıkar şekilde verilmiştir (Fot. 30-Çiz. 26).

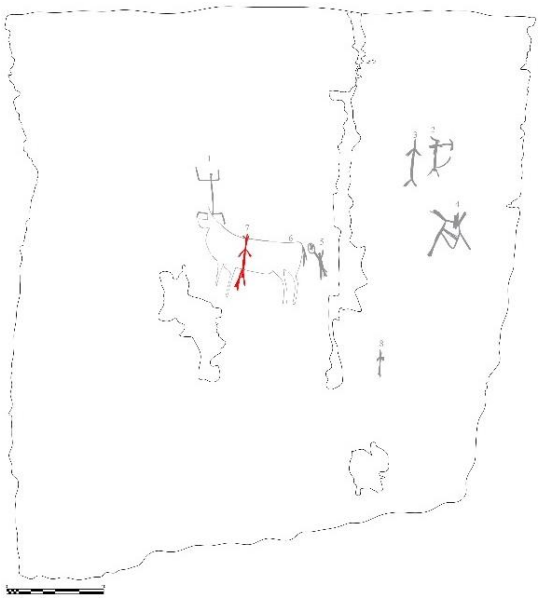

Fotoğraf 30: AD-II.29.22 env. numaralı tasvir **Çizim 26:** AD-II.29.22 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.31 env. numaralı pano: II numaralı kaya resim alanında şaman figürü barındıran bir diğer pano ana kaya seviyesinden başlar ve 222x253 cm ölçülerindedir. Kaya sathını üçe ayıran iki dikey derin yarık vardır. Bununla birlikte özellikle panonun aşağı ve sol bölümünde alg-liken tabakaları göze çarpmaktadır. Rastgele yapılmış çizgilerin fazlalığı tasvirlerin tespitini güçleştirir. Kaya yüzeyinde kahverengi ve pembe renk tonlarında patina hâkimdir. Ok-adamlar ve geyik figürüyle birlikte sekiz tasvir belirlenebilmiştir (Fot. 31-Çiz. 27). Şaman figürü panonun ortasında bulunan ve benzer örneklerden hareketle oldukça büyük tutulan geyiğin hemen sağına kazınmıştır ve sahne içeriğinde avın bol/bereketli geçmesi için bir büyü yapıldığını ok-adamların da yardımcı ruhları temsil ettiğini söyleyebiliriz.

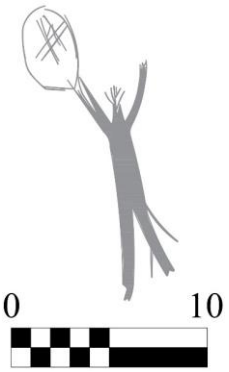

Fotoğraf 31: AD-II.31 env. numaralı pano **Çizim 27:** AD-II.31 env. numaralı panonun çizimi

AD-II.31.5 env. numaralı tasvir: Panonun orta bölümündeki şaman tasviri tören anını yansıtacak biçimde kolları yukarıya kalkık sol elinde davulunu tutar pozisyondadır. Şaman figürü hemen solundaki geyiğe doğru dönmüş vaziyette, oldukça yüzeysel kazıma çizgilere sahiptir (Fot. 32-Çiz. 28).

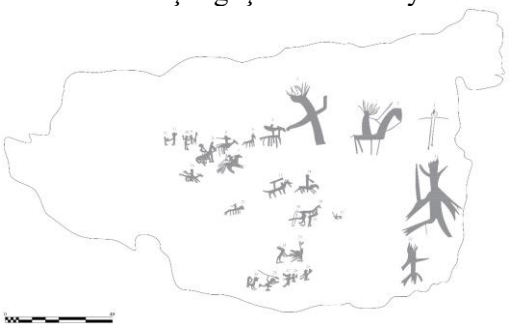

Fotoğraf 32: AD-II.31.5 env. numaralı tasvir **Çizim 28:** AD-II.31.5 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.35 env. numaralı pano: İki numaralı petroglif alanındaki otuz beş numaralı pano 180x105 cm ölçülerindedir ve ana kaya seviyesinden başlar. Panonun önündeki taş yığınları nedeniyle aşağıya inen kısmı tam olarak belirlenememiş ve tasvirlerin devamının olabileceği öngörülmüştür. Kaya yüzeyinde gri, kahverengi, siyah ve sarı renk tonunda patina saptanmıştır. Birbirini takip eden silahlı süvariler, mızraklı ve okçu insanlar, ok-adamlar, at, köpek, keçi gibi hayvan tasvirleriyle birlikte yirmi dokuz tasvir tespit edilmiştir (Fot. 33-Çiz. 29). Karşılıklı yerleştirilen silahlı insan figürleri burada bir savaş/ikili mücadele betimlendiğini anlatmaktadır. Şaman tasviri bu savaş sahnesinde galip gelmesi istenen taraf için güçlerini kullanıyor olmalıdır.

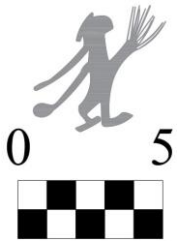

Fotoğraf 33: AD-II.35 env. numaralı pano **Çizim 29:** AD-II.35 env. numaralı panonun çizimi

AD-II.35.25 env. numaralı tasvir: Şaman figürü, panonun orta aşağı bölümündeki başından öne doğru kuş gagası formla ve gövdesinin arkasından kuş kuyruğu benzeri uygulamayla birlikte çizilmiştir. Kolları öne doğru aşağı yönde uzanmakta, bacakları da hareket halinde olduğunu göstermektedir. Elinde şaman davulu biçiminde daire şekilli bir nesne taşımaktadır. Sola dönük verilen tasvir kazıma tekniğindedir (Fot. 34-Çiz. 30).

Fotoğraf 34: AD-II.35.25 env. numaralı tasvir Çizim 30: AD-II.35.25 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-II.41 env. numaralı pano: II numaralı alandaki pano ana kaya seviyesinden başlar ve 146x240 cm ölçülerindedir. Panonun yukarı bölümü alg ve liken tabakasıyla kaplıdır. Orta bölümünde yatay olarak derin bir kırık vardır. Ayrıca irili ufaklı çatlaklar yüzeyde görülebilmektedir. Siyah, kahverengi ve sarı renk tonlarında patina hâkimdir. Yüzeyde ok-adamlar, süvariler, keçi ve damga tasvirleriyle birlikte dokuz tasvirle karşılaşılmıştır (Fot. 35-Çiz. 31). Şaman tasviri panonun orta kısmında diğer figürlere daha hâkim bir noktada konumlandırılmıştır. Ok-adamlarla birlikte verilmesi ve hemen sağında keçi figürü bulunması bir av büyüsü gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

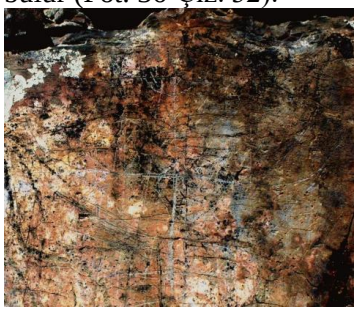

Fotoğraf 35: AD-II.41 env. numaralı pano

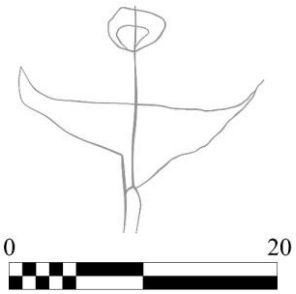

Çizim 31: AD-II.41 env. numaralı panonun çizimi

AD-II.41.2 env. numaralı tasvir: Şaman tasvirinin baş kısmı iç içe dairelerden meydana getirilmiş, gövdesi ince uzun bir çizgi görünümünde, kolları oldukça geniş ve iki yana şaman kıyafeti giyer biçimde açık betimlenmiştir. Gövdesi aşağıya doğru devam ederek bacaklarıyla son bulur (Fot. 36-Çiz. 32).

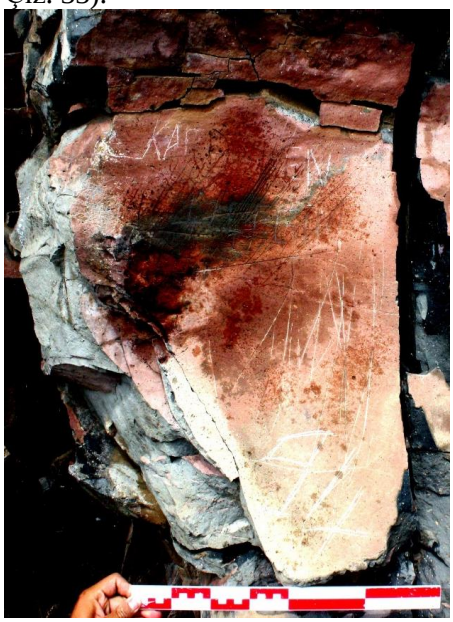

Fotoğraf 36: AD-II.41.2 env. numaralı tasvir

Çizim 32: AD-II.41.2 env. numaralı tasvirin çizimi

AD-III.5 env. numaralı pano: III numaralı kaya resim alanında bulunan şamanların ilki, yerden 110 cm yukarıdan başlayan 80x66 cm ölçülerindeki panoda bulunmaktadır. Kaya sathında kahverengi, gri ve sarı renk tonlarında patina hâkimdir. Yüzeyde iki tasvir tespit edilmiştir (Fot. 37-Çiz. 33).

Fotoğraf 37: AD-III.5 env. numaralı pano

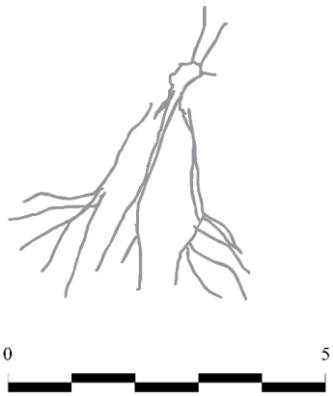

Çizim 33: AD-III.5 env. numaralı panonun çizimi

AD-III.5.1 env. numaralı tasvir: Şaman tasvirinin başlığındaki boynuzları belirtmek için çizgi şeklinde formlar kafa kısmından çıkmaktadır. Başı daireye yakın biçiminde ve kolları aşağıya dönük verilen şaman tasvirinin elleri gövdesine göre oldukça abartılı parmaklara sahiptir (Fot. 38-Çiz. 34).

Fotoğraf 38: AD-III.5.1 env. numaralı tasvir

Çizim 34: AD-III.5.1 env. numaralı tasvirin çizimi

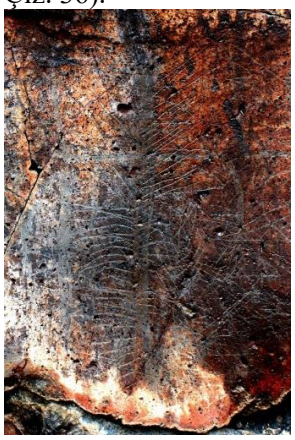
AD-III.6 env. numaralı pano: Üç numaralı petroglif alanındaki diğer şaman tasviri, yerden 160 cm. yukarıda konumlanan, 155x101 cm ölçülerindeki pano yüzeyindedir. Kaya sathı, birçok çatlak ve kırık alan nedeniyle parçalı bir görünüme sahiptir. Siyah, sarı, gri ve kahverengi renk tonlarında patina tabakasıyla kaplıdır. İnsanlar, süvari, bitki/ağaç, at, keçi, ağ/kafes/tor/tuzak betimlemeleriyle birlikte on beş tasvir kaya yüzeyinde bulunur (Fot. 39-Çiz. 35). Şaman olarak tanımladığımız figür panonun orta kısmındadır. Hemen yukarısında cinsel ilişki içerisinde üç insan figürü görülmektedir. Ayrıca şamanın sağında ağ/kafes/tor/tuzak içerisinde yakalanmış at figürü göze çarpar. Bu sahnelerle birlikte değerlendirildiğinde şamanın üreme başta olmak kaydıyla, bolluk bereket ve av ile ilgili büyü/ritüel gerçekleştirdiği düşünülmelidir.

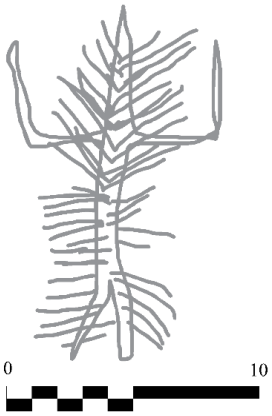

Fotoğraf 39: AD-III.6 env. numaralı pano **Çizim 35:** AD-III.6 env. numaralı panonun çizimi

AD-III.6.13 env. numaralı tasvir: Kazıma teknikli şaman figürünün bütün gövdesinden kıyafet olması muhtemel "V" şeklinde kazıma çizgiler aşağıdan yukarıya, sağa ve sola yönelerek çıkmaktadır. Kolları iki yana açık ve iki kolu da dirsekten yukarı kırık biçimde verilmiştir (Fot. 40-Çiz. 36).

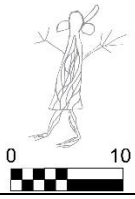
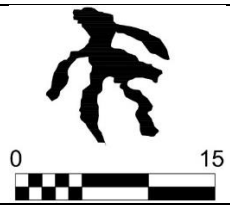
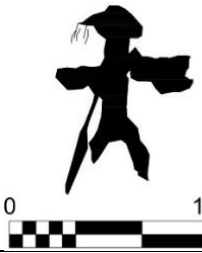
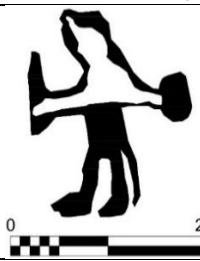
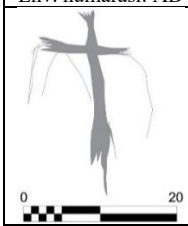
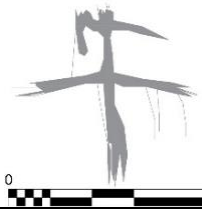
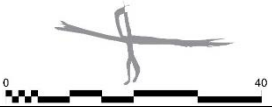
Fotoğraf 40: AD-III.6.13 env. numaralı tasvir **Çizim 36:** AD-III.6.13 env. numaralı tasvirin çizimi

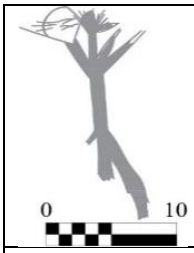
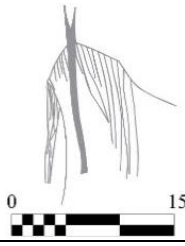
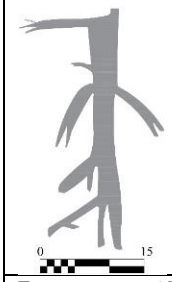
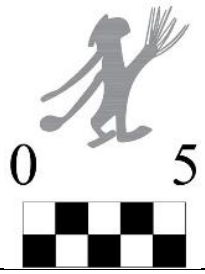
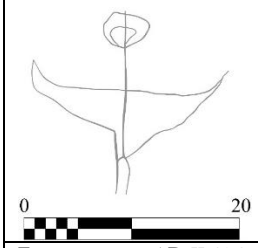
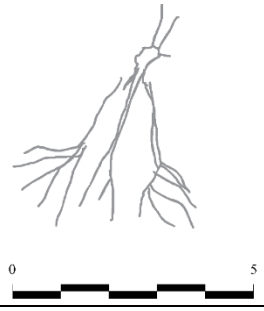
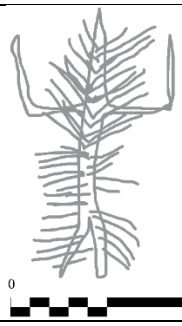
Karşılaştırma ve Değerlendirme

Güdül sınırları içerisinde onlarca kaya resim alanı olduğu bilinmektedir (Somuncuoğlu, 2012, 8-9; Demir, 2017, 333-436; Uzunöz, 2017; Göktürk, 2021, 4-7.). Adalıkuzu idari sınırları dâhilinde yürüttüğümüz incelemelerde şu an için üç alanda petroglifler belirlenmiştir (Göktürk, 2021, s. 8). Bu alanlarda belirlenen on üç pano yüzeyinde kafasında başlık, gaga, kanat gibi uzuvlara veya görünüme sahip, elinde şaman davulu benzeri nesne tutan, şamanların giydiği ve "manyak" şeklinde isimlendirilen kıyafetle betimlenmiş figürler şaman olarak tanımlanmıştır (***Bkz. Tablo I***).

I numaralı alanda on iki, II numaralı alanda dokuz, III numaralı alanda iki olacak şekilde toplam yirmi üç figür bu özelliktedir. AD-I.15.1, AD-I.42.9, AD-I.42.10, AD-II.29.4 envanter numaralı betimlemelerde baş kısmı kuş gagası görünümlüdür. AD-I.2.4, AD-I.23.6, AD-I.27.69, AD-I.42.10 numaralı örneklerde figürlerin kolları kuş kanadı biçimindedir. AD-II.35.25 envanter numaralı örnekte figürün kuyruğu belirgindir ve kollarıyla birlikte esrime anındaymış gibi hareketler sergilediğini düşündürür. AD-I.2.3, AD-I.27.27, AD-I.42.4, AD-I.42.9, AD-I.42.11, AD-II.29.1, AD-II.29.2, AD-II.29.4, AD-II.29.9, AD-II.41.2 numaralı betimlemelerde kollardan aşağıya doğru sarkan püskül görünümünde formlar yer alır. Bununla birlikte AD-III.6.13 numaralı örnekte olduğu gibi tüm vücudundan dışarıya doğru çıkan çizgilerle figürün kıyafeti veya şaman olacak kişilerin şamanlık yeteneğini edinme anı tasvir edilmiş olmalıdır. AD-I.27.32, AD-II.17.7, AD-II.29.22 ve AD-II.31.5 numaralı betimlemelerde figürlerin kolları yukarıya kalkık ve şaman davuluna benzeyen daire şekilli nesne tutmaktadırlar. AD-III.5.1 numaralı figürün kolları ve elleri vücuduna oranla oldukça büyük betimlenmiştir. Ellerin bu şekilde büyük çizilmesi, figürün tören esnasında, tanrıya dilekleri iletmedeki kabiliyetine veya doğaüstü güçlerinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo I: Adalıkuzu Şaman Tasvirlerinin Karşılıklı Görünümleri

			
Env. numarası: AD-I.2.3	Env. numarası: AD-I.2.4	Env. numarası: AD-I.10.1	Env. numarası: AD-I.15.1
			
Env. numarası: AD-I.23.6	Env. numarası: AD-I.27.27	Env. numarası: AD-I.27.32	Env. numarası: AD-I.27.69
			
Env. numarası: AD-I.42.4	Env. numarası: AD-I.42.9	Env. numarası: AD-I.42.10	Env. numarası: AD-I.42.11

			
Env. numarası: AD-II.17.7	Env. numarası: AD-II.29.1	Env. numarası: AD-II.29.2	Env. numarası: AD-II.29.4
			
Env. numarası: AD-II.29.9	Env. numarası: AD-II.29.22	Env. numarası: AD-II.31.5	Env. numarası: AD-II.35.25
			
Env. numarası: AD-II.41.2	Env. numarası: AD-III.5.1	Env. numarası: AD-III.6.13	

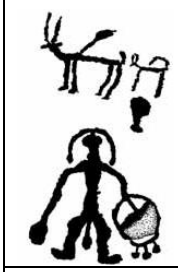
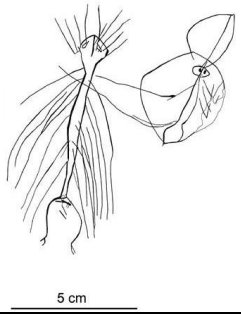
Şaman kelimesi, tüm dünya literatürüne, etrafında gelişen inanç bütünlüğü doğrultusunda Şamanizm şeklinde tesir etmiştir. Bu inanç sisteminin doğum yeri kabul edilen (Eliade, 2014, s. 24.) Türkistan coğrafyası ve Sibirya sahasındaki Türk topluluklarında ve yazılı kaynaklarda erken dönemlerden itibaren kam/oyun/tangasa/bakşı/bahşı biçiminde karşımıza çıkan bu isim, Türk bilim insanları arasında da şaman şeklinde kullanılagelmiştir. Şaman tasvirleri, şaman davullarının yüzeyinde ve kaya resimlerinde özellikle petroglifler içerisinde sıklıkla karşılaşılan bir figürdür. Petroglif alanlarında birçok örneği bulunan[8] bu tasvirlerin Neolitik çağa tarihlendirilen benzerleri Altaylar Karakol'da tespit edilmiştir (Samashev, 2001, pp. 161, Fig. 11.1, 3, 4; Rozwadowski, 2012, pp. 281, Fig. 2). Altaylar Bar-Burgazy I (Kızlasov, 2008, s. 458, Fig. 10.), Altaylar Biçiktu-Boom (Rozwadowski, 2015, pp. 197, Fig. 3), Altaylar Chagan Nehri (Cheremisin & Rogozhinskyi, 2020, p. 332), Altaylar Kalbaktaş (Kubarev, 2011, s. 166, 192, Çiz. 150, 226), Altaylar Taldur Nehri (Cheremisin, 2020, s. 333.), Buryatya Ukır Dağı (Rozwadowski, 2014, p. 78, Fig. 1.b.), Ermenistan Gegema Dağları (Vahanyan, 2009, p. 368, Tablo 2, Fig. 1.2.), Hakasya Boyar (Rusakova, 2013, s. 123, Fig. 6.5), Karakol Vadisi Torgun (Rozwadowski, 2015, p. 199, Fig. 9, 10), Kazakistan Bayan Zhurek (Lymer, 2004, p. 19, 20, Fig. 4, 5; 2008, p. 49, 50, Fig. 4, 5), Sinya Nehri kenarı Sinsk köyü (Rozwadowski, 2014, p. 80, Fig. 3, 4), Sibirya Tom Nehri (Hoppál, 2015, s. 55, Çiz. II.2.1; Kovtun, 2012, p. 120), Sibirya Lena Nehri (Hoppál, 2014, s. 71, Res. 100.), Sibirya Krasnoyarsk Ilinskaya (Rozwadowski, 2009, p. 318, Fig. 1), Hakasya (Hoppál, 2015, s. 58, Çiz. II.2.5), Tuva Mugur-Sargol (Hoppál, 2015, s. 59, 65, Çiz. II.3.4), Yakutistan (Yakutya) Elanka (Hoppál, 2014, s. 70, Res. 98; Rozwadowski, 2014, p. 78, Fig. 1.d), Tuva (Kilunovskaya, 2017, p.

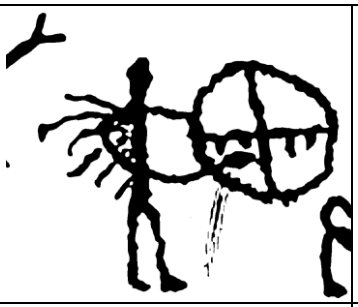
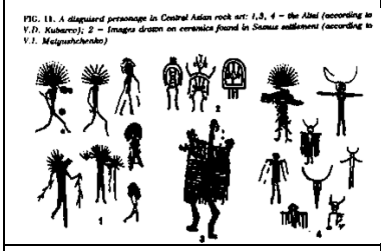
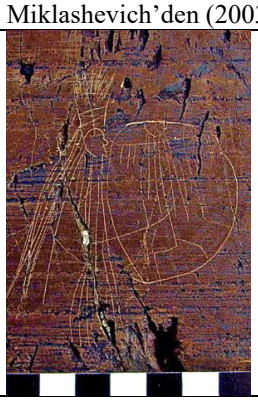
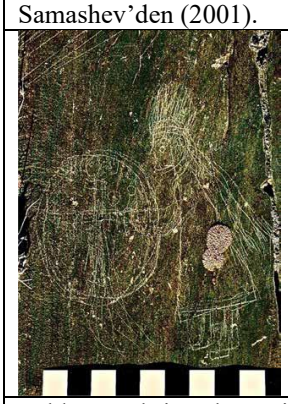
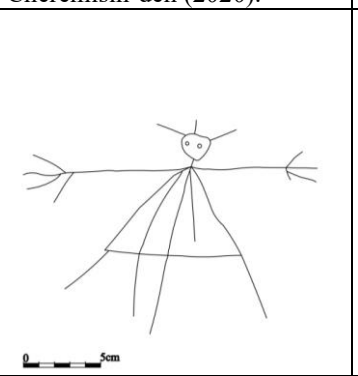
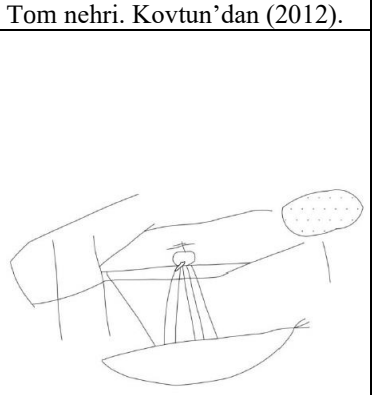
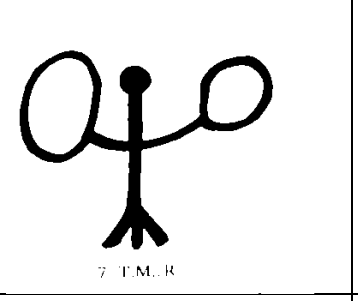
[8] Şamanların petroglifler içerisinde görülen karşılaştırmalı örnekleri için Bkz. Hoppál, 2015.

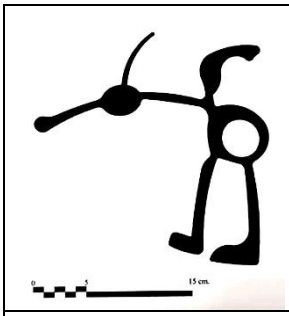
38, Fig. 13.11) gibi emsallerinin artırılabileceği kaya resim alanlarında benzer örnekleri kıyafetli veya elinde davuluyla birlikte tasvir edilmiş halde görülebilmektedir (***Bkz. Tablo II***). Altaylarda Ursul Vadisinde ve Orta Yenisey Havzasındaki petroglifler içerisinde benzer şaman örnekleri olmakla birlikte etnografik dönem adı altında tarihlendirmeleri yapılmaktadır (Miklashevich, 2003, p. 40, 41, Fig. 23, 24). Şamanların, pano yüzeylerine işlenen av sahneleri Orta Asya'da Okunyev kültürüne ait, etrafında yer alan hayvanlarla verildiği örneklerde tespit edilmiştir (Rozwadowski, 2012, p. 281, Fig. 2). Yine Sibirya'daki kaya resimlerinde bulunan şaman figürlerinin, tespit ettiğimiz Adalıkuzu şamanlarının yardımcı ruhlarla birlikte çizilen sahneli anlatımlarla benzerlikleri yüksektir (Hoppál, 2015, s. 65). Özellikle Altaylar Biçiktu-Boom'da görülen şaman tasvirleri av sahnelerinde sıklıkla konu edilmiştir (Martinov, 2013, Res. 81, 155, 157, 502, 665). Verdiğimiz bu örnekler, karşılaştığımız sahnelerin av büyüsü gibi bir törenle bağlarını kanıtlamaktadır (Rozwadowski, 2014, p. 84, Fig. 8a; 2015, p. 197, Fig. 3).

Ülkemiz sınırları dâhilinde boyar maddeler kullanılarak oluşturulmuş kaya ve duvar resimlerinde bazı figürlerin şamanizm inancıyla bağlantılı olabilecekleri üzerinde durulmaktadır (Yalçıklı, 2019, s. 21, 24, 33). Aynı şekilde Latmos Karadere kaya resimleri içerisindeki bazı tasvirlerin şamanları temsil edebileceği öngörülmektedir (Peschlow-Bindokat, 2006, s. 72, Fig. 58, 58a; ***Bkz. Tablo: III***). Neolitik dönem yerleşimlerinden olan Göbeklitepe'ye ait değerlendirmeler içerisinde de Şamanizm bağlantıları kurulmaktadır (Schmidt, 2000, s. 6; 2007, s. 240-245). Aynı bölgede yer alan Karahan Tepe'de ele geçirilen ve şamanların don değiştirmesini temsil edebilecek heykellerin görülmesi, Şamanizm'in Anadolu için en erken örnekleri olarak şimdilik yorumlanabilir (***Bkz. Tablo. III***).

Tablo II: Farklı Coğrafyalardan Şaman Örnekleri

		
Biçiktu-Boom Martinov'dan (2013).	Biçiktu-Boom. Martinov'dan (2013).	Biçiktu-Boom Martinov'dan (2013).
		
Minusinsk Ilinskaya. Rozwadowski'den (2009).	Altaylar Karakol. Rozwadowski'den (2012).	Torgun Karakol. Rozwadowski'den (2015).

		
Mugur-Sargol. Hoppál'dan (2015).	Orta Yenisey. Miklashevich'den (2003).	Ursul Vadisi. Miklashevich'den (2003).
		
Samashev'den (2001).	Chagan Nehri. Cheremisin'den (2020).	Tom nehri. Kovtun'dan (2012).
		
Taldur Nehri. Cheremisin'den (2020).	Hıdırlık Türbesi. Gital'dan (2015).	Hıdırlık Türbesi. Gital'dan (2015).
		
Trişin Yaylası. Uyanık'tan (1974)	Trişin Yaylası. Uyanık'tan (1974)	Batman Deraser. Soydan'dan (2013).

	
Aizanoi. Beyazıt'tan (2018).	Aizanoi. Beyazıt'tan (2018).

Tablo III. Anadolu içerisinde Şaman olarak yorumlanan örnek *(Resim 1)*. Karahantepe'den heykel örnekleri *(Resim 2, 3)*.

		
Resim 1. Latmos kaya resimlerinden Şaman olarak yorumlanabilecek figür. Peschlow-Bindokat'tan, (2006).	Resim 2. Şanlıurfa Müzesinde sergilenen Karahan Tepe kazılarında ortaya çıkarılmış heykel (Yazar arşivinden. 2021.).	Resim 3. Şanlıurfa Müzesinde sergilenen Karahan Tepe kazılarında ortaya çıkarılmış heykel (Yazar arşivinden. 2021).

Ancak, yayın içerisinde ele aldığımız şaman figürlerinin benzerlerinin genellikle petroglifler içerisinde bulunması ve farklı devirler içerisinde yapıldıklarını düşünmemiz sebebiyle, Neolitik dönem heykelleri ve boyar madde kullanılarak oluşturulan kaya ve duvar resimleriyle bunların bağlantılarının kurulması şimdilik oldukça zordur. Ancak Anadolu içerisinde elinde şaman davulu tutan örnek Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Tapınağı taş blok yüzeylerinde tespit edilmiştir (Beyazıt, 2018, s. 363). Aynı bölge içerisinde Kütahya Altıntaş Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde şaman olarak betimlenmiş insan figürleri kıyafetleriyle ve yırtıcı kuş gagası biçimli şekliyle kayık içerisinde ayakta dururken hakkedilmiştir (Gital, 2015, s. 292). Batman Deraser kaya resimlerinde elinde şaman davulu tuttuğu aşikâr olan bir figür de vardır[9] (Soydan&Korkmaz, 2013, s. 685, Res 13). Hakkâri Tirişin yaylasındaki petrogliflerde cin veya büyücü tanımlamasındaki figürlerin aslında şaman olduğu açık biçimde görülmektedir ve bunların irdelediğimiz diğer örneklerden herhangi bir farklarının da olmadığı anlaşılmaktadır (Uyanık, 1974, Fig. 141). Anadolu içerisinde din veya inançla ilgili yorumlanabilecek örneklerden ilki yine Kütahya Aizanoi Antik Kenti Zeus Tapınağında görülmektedir (Beyazıt, 2018, s. 452, 453). İkinci merkez ise Kütahya Altıntaş Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi yüzeyindeki tasvirler içerisinde yer almaktadır (Gital, 2015, s. 292, 293).

Şamanların, hastalıkları iyileştirmek, ölen kişilerin ruhunu öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, avın bollaşmasını sağlamak, gelecekteki olaylardan haber vermek, evleri

[9] Yayında bahsi geçen figürün tanımıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Soydan & Korkmaz, 2013, s. 685, Res 13.

kötü ruhlardan arındırmak, kurban törenlerini yönetmek, mevsimsel tekrarı olan törenleri icra etmek, hayvanlara musallat olan ruhları kovmak, kayıp şeylerden haber vermek gibi çoğaltılabilecek görevleri bulunmaktadır (Bayat, 2015, s. 22-23). Bu sebeple petrogliflerde canlandırılan sahne ve konuların, yukarıda saydığımız görevlerle de paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Bunlar içerisinde önemli olan bir sahnede ikili mücadele/savaşlarla ilgili görevidir. Şamanların, Yada taşı kullanarak savaşlarda düşman tarafın yenilgiye uğraması için yağmur, dolu, kar yağdırma, fırtına çıkarma, rüzgar estirme ritüellerini uyguladıkları ve bunlarda başarılı oldukları kaynaklarda geçmektedir (İnan, 1986, s. 160-165; Kaşgarlı Mahmud, 1992, s. 3; Öğreten, 2000, s. 867; Ayan, 2002, s. 625). Bu nedenle ikili mücadele/savaş sahneleri içerisinde verilen şaman tasvirlerinin, galip gelmesi istenen tarafa güç vermek için büyü/ritüel düzenlediği anlatımları temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Şaman kıyafetinin (Manyak) başlı başına bir mikro kozmosu simgelediği kaynaklarda ifade edilmektedir (Eliade, 2014, s. 197). Böylece giysi, şamanın zırhı, binek hayvanı, koruyucu ruhlarının barınağı ve şamanın kimliğinin göstergesi şeklinde nitelendirilmiştir (Bayat, 2015, s. 179; Yardımcı, 2017, s. 463). Bu nedenle kıyafetin sadeliği veya aksesuarlarının fazlalığı, şamanların acemi veya daha usta olduğuyla ilişkilendirilmektedir (Yardımcı, 2017, s. 464). Türk şamanlarının giysilerinde hayvan sembolizmi, ruh atası sembolizmi, iskelet sembolizmi, saldırı ve savunma sembolizmi, ay-güneş-evren sembolizmlerinin önem teşkil ettiği yapılan incelemelerle ortaya konmuştur (Yardımcı, 2017, s. 464). Elbisenin temel görevlerinden birisi, şamanın esrime anındaki yolculuğu sırasında don değiştirme kabiliyetini sağlamasıdır (Çoruhlu, 2013, s. 84). Çünkü şamanların kıyafeti olmadan kötü ruhlarla savaşının gerçekleşmeyeceği belirtilmiştir[10] (Bayat, 2015, s. 174). Böylece şaman kıyafetleri tümüyle bir kuş, geyik, kartal, ayı biçimini andırabileceği gibi, donuna girilecek hayvanı simgeleyen çeşitli ögeleri de üzerinde barındırabilirdi (Çoruhlu, 2013, s. 177). Bu çerçevede özellikle Sibirya şamanlarının giysisinin kuşu simgelediği düşünülmektedir (Bayat, 2015, s. 177). Üzerine eklenen tüyler, kanat kuyruk, gagayı simgeleyen ögeler bu fikri güçlendirmektedir (Bayat, 2015, s. 177). Aynı biçimde, Yakut şamanlarının kıyafetlerindeki sicim, saçak, kordonlar ve yassı metal ögelerle kuş ikonografisi işlenmiştir (Yardımcı, 2018, s. 321, 325). Alanlarda tespit ettiğimiz tasvirlerdeki kıyafetlerin şaman kıyafetlerine çok benzediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte AD-III.6.13 numaralı şamanın, iskelet biçimli (röntgen tarzı, x-ray shaped/style) insan figürleri içerisinde değerlendirilebileceğini de düşünmemiz gerekebilir. Çünkü şamanlık yeteneğini kazanacak kişinin bedeni ruhlar tarafından parçalanıp etinden sıyrıldığı ve kendi iskeletini seyrettiği bir aşamaya işaret eden tasvirlerle benzerliği yüksektir (Devlet, 2001, s. 44; Hoppál, 2015, s. 22, 23). Bu benzerlikler Baykal Gölü ve Altay örnekleriyle aynılık gösterir (Devlet, 2001, s. 44. ***Bkz. Tablo II***).

AD-I.27.32, AD-II.17.7, AD-II.29.22 ve AD-II.31.5 numaralı örneklerde görülen şaman davullarının/teflerinin, şamanlığa geçişin göstergelerinden biri olduğu bilinmektedir. Davul, şamanın hizmetinde olduğu belirtilen ruhun isteğine veya ata ruhlarından alınan ilhamla şekillendirilmektedir (Çoruhlu, 2004, s. 113). Davul, şamanın törenler sırasında yer altına veya göklere yaptığı seyahatlerinde binek hayvanı şeklinde vücut bulurken, kötü ruhlarla ve düşmanlarla mücadelede yay olarak da kullanılmaktadır (Potapov, 2012, s. 201). Ayrıca tören sırasında karşılaştığı dağ ve nehirleri geçebilmek için kayık veya sal biçimine, davulun tokmağının da kürek şekline büründüğü söylenmektedir (Potapov, 2012, s. 201). Şaman davulunun, şamanın kıyafeti manyakla birlikte törenin ritmini yükseltip alçaltarak belirlemekte ve şamanın davula vuruş hızı, sertliği, vuruşlarının sesi binek hayvanının gidişini, kurbanın iletilmesini, ayinin bitişini ve ruhların gönderilişi gibi birçok olguyu da simgelemektedir (Potapov, 2012, s. 205). İncelediğimiz Adalıkuzu şaman örnekleriyle Biçiktu-Boom ve Orta Yenisey Ursul vadisindeki şaman tasvirlerinin bu anlamda yüksek benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (***Bkz. Tablo II***).

[10] Manyak kıyafeti giyilmeden şamanlık yapıldığı bilinen bir durumdur. Ancak bu tür durumların çok az ve ehemmiyeti olmayan noktalarda uygulandığı anlatılmaktadır. Bkz. Bayat, 2015, s. 174.

Karşılaştığımız boynuzlu veya kuş gagası biçiminde forma sahip örneklerse, tören esnasında esrimeye giren şamanların taktıkları maskeleri temsil etmek için veya donuna gireceği hayvanı göstermek için yapılmış olmalıdır (Hoppál, 2015, s. 64). Hayvan uzuvlarına sahip bu betimlemeler, don değiştiren şaman tasvirleri şeklinde açıklanabilir. Kıyafetlerinin belirgin biçimde çizilmesi, ellerinde şaman davuluna benzeyen formların bulunması bu yorumu kuvvetlendirmektedir. Şamanların yer altına veya gökyüzüne doğru gerçekleştirdiği seyahatleri esnasında çeşitli hayvanların formuna girerek mesafeleri daha hızlı kat ettiği veya onların güçlerinden yararlanarak kötü ruhlarla mücadele ettiği bilinmektedir (Küçük, 2020, s. 100). Özellikle AD-I.42.9 ve AD-I.42.10 envanter numaralı örneklerde görülen avcı kuş gagası, şamanların koruyucu ruhu sayılan kartalı çağrıştırmaktadır. Şaman tasvirlerinin yakınındaki, başları boynuzlu ok adam (Somuncuoğlu, 2012, s. 362) tasvirleri benzer örnekler içerisinde de koruyucu ruhları temsilen çizilmiş figürlerle de benzerlik göstermektedir (Hoppál, 2014, s. 63-72, Res. 89, 97, 98, 100). Bu sebeple tanımladığımız şaman tasvirlerinin, koruyucu ruhlarla birlikte bir tören içerisinde oldukları söylenebilir.

Teknik

Petroglif kelimesinin, kaya yüzeyine dövme, nokta vuruş, kazıma, çizme, deşme, aşındırma vb. yöntemler kullanılarak yüzeydeki patinanın dökülmesi neticesinde kaya sathında oluşan negatif-pozitif görüntüyle ortaya konan resimlere verilen genel ismi karşıladığını söyleyebiliriz[11]. İncelediğimiz şaman tasvirleri de kazınarak veya nokta vuruş darbeleriyle oluşturulmuştur. AD-I.15.1, AD-I.23.6, AD-I.27.27, AD-I.27.32, AD-I.27.69 envanter numaralı örneklerde nokta vuruş tekniği kullanıldığı görülürken, AD-I.2.3, AD-I.2.4, AD-I.10.1, AD-I.42.4, AD-I.42.9, AD-I.42.10, AD-I.42.11, AD-II.17.7, AD-II.29.1, AD-II.29.2, AD-II.29.4, AD-II.29.9, AD-II.29.22, AD-II.31.5, AD-II.35.25, AD-II.41.2, AD-III.5.1, AD-III.6.13 envanter numaralı figürlerdeyse kazıma tekniği uygulanmıştır. AD-I.42.4, AD-I.42.9, AD-I.42.10, AD-I.42.11, AD-II.17.7, AD-II.29.1, AD-II.29.2, AD-II.29.4, AD-II.29.9, AD-II.29.22, AD-II.31.5 envanter numaralı şaman tasvirlerinin vücut formları, ince tek çizgilerle değil, adeta karalama biçiminde, kazıma çizgilerin birbiri üzerinden defalarca geçirilmesiyle hakkedilmiştir. Bunlar, genellikle sivri uçlu bir alet yardımıyla (biz/iğne/bıçak vb.) belirli kalınlıktaki çizgilerden meydana getirilmiştir. Bununla birlikte kaya yüzeyinin işlenmesinin zorluğu nedeniyle yapılacak hataları en aza indirgemek için tasvirlerin taslaklarının kömür kalemi/füzen yardımıyla veya daha ince yüzeysel çizgilerle oluşturulduğu benzer uygulamalardan hareketle düşünülmelidir (Gital, 2015, s. 338; Göktürk, 2021, s. 716; Baştürk, 2021, s. 272).

Tarihlendirme Önerisi

Boyar madde kullanılarak oluşturulan kaya resimlerinin aksine, petrogliflerin tarihlendirilmesinde genellikle arkeolojik materyallerdeki tasvirlerle kurulan benzerlikler üzerinden kronoloji veya dönem sınırlaması yapılabilmektedir (Whitley & Dorn, 2010, p. 143; Watchman, 2000, pp. 261-277; Bednarik, 1993, pp. 32-38; 2010, pp. 217-222). Ayrıca tasvirlere verilen dönem sınırlamaları yapım tekniklerinde kullanılan yöntem, analojik değerlendirmeler, kaya resimlerindeki aynı figürlerin stil kritik özellikleri, patina tabakalarındaki renkler başta olmak üzere çeşitli ölçütlerle de belirlenmektedir. Benzer şaman tasvirleri de erken devirlerden yirminci yüzyıla kadar geniş bir dönem aralığında karşımıza çıkmaktadır. Şaman tasvirlerinden AD-I.15.1, AD-I.23.6, AD-I.27.27, AD-I.27.32, AD-I.27.69 envanter numaralı örneklerin emsallerinden ve kullanılan tekniklerden hareketle bronz çağdan başlamak suretiyle en erken örnekleri oluşturduğu düşünülebilir. Bu tasvirlerin örnekleri Altaylar Tsagaan Sala ve Baga Oygur (Kubarev, 2005, s.

[11] Petroglifler, kaya yüzeyine gerçekleştirilen darbe ve çiziklerle neticesinde yüzeyde negatif-pozitif bir görüntü izlenimi bırakılarak oluşturulan resimlerdir. Bunlar kazıma (engraving), oyma/deşme/derin kazıma (incising), nokta vuruş/gagalama (pecking) vb. farklı şekillendirme tiplerine sahiptir. Bkz. Taçon & Chippindale, 1998, s. 6; Bednarik, 1998, pp. 23-35; Çoruhlu, 2011, s. 159-161; Beyazıt, 2018, s. 476-477.

121), petroglifleri içerisinde görülmekte ve erken bronz çağlarına tarihlendirilmektedir. Kazakistan Bayan Jurek (Samashev, 2001, s. 159), Kırgızistan Saymalıtaş (Tashbayeva, 2001, s. 75), Özbekistan Sarmishsai (Khujanazarov, 2001, s. 107) gibi merkezlerde aynı dönem aralığına tarihlendirilenleri tespit edilmiştir.

AD-I.42 ve AD-II.17 envanter numaralı panolarda gördüğümüz Şaman tasvirleriyle birlikte aynı pano yüzeyine kazınmış ve benzer patina tabakasına sahip at ve süvari tasvirleri Hun Dönemi'ne tarihlendirilen atlı figürleriyle şekil ve yapım tekniği ve üslup özellikleri açısından oldukça benzerdir (Martinov, 2013, 23. Resim). Anadolu içerisine Avrupa Hunlarının M.S. 4. yüzyılda akınlar düzenlediği bilinmektedir (Ahmetbeyoğlu, 2021, s. 128). Bu nedenle AD-I.42.10 ve AD-I.42.11 envanter numaralı şaman tasvirlerinin 4. yüzyıldan itibaren meydana getirildikleri öne sürülebilir. Aynı şekilde, ok-adam tasvirlerinin de Avarlara ait koruyucu ruhları temsilen yapılmış kolye uçlarındaki figürlerle gösterdikleri benzerliklerden hareketle aynı patina tabakasına sahip ve aynı pano yüzeyindeki şaman tasvirlerinin, M.S. 6-8. yüzyıldan itibaren meydana getirildiği düşünülebilir (Csiky, 2018, s. 353, Fig. 15). Dahası AD-II.17.7 envanter numaralı tasvirin yer aldığı panodaki yazıtın M.S. 6.-8. yüzyıllar arasına tarihlendirme önerisinin bulunması, figürlerde kullanılan çizgi kalınlıkları ve patina tabakalarının benzerliği de göz önüne alındığında, bu şaman tasvirinin meydana getirildiği dönemin aynı yüzyıllar içerisine alınabileceğini ortaya koyar (Göktürk, 2021, s. 711). Genel kanaatimiz, bölgedeki şaman tasvirlerinin Bronz Çağı'ndan itibaren ağırlıklı olarak Orta çağda ve devamında 20. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığındaki farklı dönemlerde hakkedildiği yönündedir[12].

Sonuç

Adalıkuzu sınırlarındaki şaman tasvirlerinin, şu an için üç kaya resim alanı içerisinde yirmi üç örneği tespit edilerek araştırma kapsamında incelenmiştir. Özellikle Türk topluluklarının göçlerle yayıldığı sahalarda benzer örneklerine rastladığımız şamanların sahne anlatımlarına sahip panolarda büyü ve ritüeller içerisinde betimlenmesi semavi dinlerle açıklanamayacak detayları bünyesinde barındırmaktadır. Örnekler Anadolu sahası için oldukça özgün tasvirlerdir ve benzerleri şu an için sınırlı sayıdadır.

Prehistorik dönemlere ait boyar madde kullanılarak oluşturulan mağara resimlerinden farklı olarak, kendi içerisinde ayrı bir sanatsal evreyi bize gösteren bu petroglifler, insanların gündelik hayatlarında şahit oldukları olay, nesne veya canlı varlıkları birebir aynı biçimde yapmak gibi bir kaygı gütmediklerini gösterir. Sanatsal açıdan bakıldığında, tasvirlere farklı anlamlar yüklemek birinci öncelik olmuş, çizimleri oluşturan kişiler – ki bunlar yüksek ihtimalle şamanlardır – detay vermek istediklerinde kaya yüzeyine gerçekleştirdikleri darbelerde ve çizgilerde bunu başarılı biçimde ortaya koymuşlardır. Çoğu yerde tasvirlerde yüksek bir estetik kaygı güdülmediği düşünülebilir. Ancak kaya yüzeyine küçük boyutlu ve ayrıntılı tasvir işlemenin zorluğu, atılan herhangi bir yanlış çizginin geri alınamayacak olması bu düşünceyi de çürütmektedir. O nedenle Sanat Tarihi açısından sadece dönem insanının düşünce yapısını göstermesinin ötesinde, tasvirlerin gelen geçen sıradan kişiler veya çobanlar tarafından değil, emek verilerek ve zaman harcanarak, maharetli kişilerce özel anlamlar yüklenerek, meydana getirildiğini burada belirtmemiz gerekir.

Şaman tasvirleri, şamanizm inancına sahip toplulukların Anadolu içerisinde varlığını ortaya koyarken, büyü, tören/ritüel gibi uygulamaların, yazılı kaynakların sayıca az olduğu dönemlerdeki toplumun inanç dünyasına ve sosyal hayatına ışık tutması bakımından kıymetlidir. Ayrıca bireylerin sahip oldukları inanç ve geleneklerinden kolayca kopamadıklarını, bunun uzun bir süreçte gerçekleştiğini, hatta gördüğümüz tasvirleri yorumlayarak bu değişimin yüzeysel kalabileceğine veya hiç olmayacağına da işaret etmektedir. Ritüel içeren sahneler, şamanizm öğeleri, koruyucu ruh, töz, ongun gibi temalarla birlikte Hıristiyanlıkla ilgili yazıt bize, iki farklı kültür ve inanç öğesinin aynı yerde ve zamanda kullanımı, buradaki heterodoksinin varlığını gözler

[12] Yeni bulgular neticesinde bu tarihlendirme evrelerinin değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

önüne serer. Bu nedenle, meydana getirilen petrogliflerdeki şamanların ve Türk toplulukları içerisinde sıklıkla kullanıldığı bilinen koruyucu ruh, ongun, töz, damga gibi kültürel öğeleri yansıtan ve Hıristiyanlığı kabul etse de tam olarak benimseyememiş Türklerin, eski ve yeni geleneklerini sentezlediğini yorumlamamız yanlış olmayacaktır. Elde edilen tüm bu verilerden ve benzerliklerden hareketle tasvirlerin, şamanlık inancını ve geleneklerini sürdüren Türk toplulukları tarafından, kült alanı olarak kullanıldığını düşündüğümüz bölgede, çok uzun bir dönem içerisinde hakkedildiği düşünülmelidir. Anadolu ve Türk ülkeleri arasında kalan coğrafi bağlantıların ve benzer örneklerin eksiksiz olarak tanımlanması, komşu ülkeler içerisinde petroglif çalışmalarından elde edilen verilerin fazlalaşması sonucunda ortaya koyulacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, A. (2021). Avrupa Hunları. *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. Osman Karatay & Serkan Acar (Ed.). Kronik Kitap, 107-180.

Anonim (2018). *Ankara*. Ankara Kalkınma Ajansı, 308-309, (https://www.ankaraka.org.tr/tr). (30.06.2018).

Anonim (2005). *Klimatoloji*. Mehmet Eken & Abdullah Ceylan & A. Tolga Taştekin & Hüseyin Şahin & Serhat Şensoy (Haz.). *2*.

Ayan, E. (2002). Türk mitolojisinde su kültü ve Yada Taşı. *Türkler*. Yeni Türkiye Yayınları, *3*, 622-629.

Baştürk, Y. (2021). Doğan Arslan Mescidi duvar yüzeyindeki tasvirler [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayat, F. (2015). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*. Ötüken Neşriyat.

Bednarik, R. G. (1993). The calibrated dating of petroglyphs. paper from: archaeological and anthropological society of Victoria, *Symposium on archaeological dating* (1st: 1993: Melbourne), *16*, 32-38.

Bednarik, R. G. (1998). The technology of petroglyphs. *Rock art research, 15*(1), 23-35.

Bednarik, R. G. (2010). Developments in petroglyph dating. *Rock art research, 27*(2), 217-222.

Beyazıt, M. (2018). *Aizanoi Zeus tapınağı'ndaki Türk izleri Aizanoi-III*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Cheremisin, D. & Rogozhinskyi, A. (2020). Rock art of the ancient Türks of the Russian Altai. *Rock art chronicles of golden steppe*, E. Jacobson-Tepfer & V. A. Novozhenov (Ed.), 300-337.

Csiky, G. (2018). Avar dönemi savaşçı tasvirleri. *2. Uluslararası Avrasya Türk sanatları kongresi Mimar Sinan güzel sanatlar üniversitesi*, 345-358.

Çiçek, İ. (2001). Kirmir Çayı kavşağı çevresinin jeomorfolojisi. *Türkiye coğrafyası araştırma ve uygulama merkezi dergisi, 8*, 49-67.

Çoruhlu, Y. (2004). Türk topluluklarında şaman davulu ve üzerindeki resimlerin anlamı, *Mimar Sinan güzel sanatlar üniversitesi Türk sanat tarihi uygulama ve araştırma merkezi sanat ve inanç, 2*, 113-126.

Çoruhlu, Y. (2011). *Erken devir Türk sanatı İç Asya'da Türk sanatının doğuşu ve gelişimi*. Kabalcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2013). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayıncılık.

Demir, N. (2017). *Ankara'da eski Türk izleri Salihler kaya resimleri ve yazıtları*. Sonçağ Yayınları.

Devlet, E. (2001). Rock art and the material culture of siberian and central asian shamanism. N. S. Price (Ed.). *The archaeology of shamanism,* 43-55.

Eliade, M. (2014). *Şamanizm*. İsmet Berikan (Çev.), İmge Kitabevi.

Gital, B. D. (2015). *Yapılcan Köyü Hıdırlık türbesi tasvirleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göktürk, B. D. (2021). *Ankara Güdül Adalıkuzu petroglifleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hoppál, M. (2014). *Avrasya'da şamanlar*. Bülent Bayram & H. Şevket Çağatay Çapraz (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Hoppál, M. (2015). *Şamanlar ve semboller kaya resmi ve göstergebilim*. Fatih Sel (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm: materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu.

Kaşgarlı Mahmud: *Divânü Lûgat-it-Türk*. Besim Atalay (Çev.). III.

Kilunovskaya, M. E. (2017). Petroglyphs of Tuva. *Орос, Монгол, Хятадын Хил Залгаа Бүс Нутгийн Эртний Нийгмүүдийн Соёлын Хувьсал Ба Харилцан Нөлөөлөл: Төв Азиа Ба Умард Хятадын Хадны Зураг Эрдэм Шинжилгээний Хурлын Эмхэтгэл*, Редактор: Ц.Төрбат, Н.Батболд, Шуа-Ийн Түүх Археологийн Хүрээлэн, 23-38.

Kızlasov, I. L. (2008). K Uyasneniyu İshodnıh Pozitsiy İzuçeniya İ Sberejıniya Pisanits. *Çilovek, Adaptatsiya, Kultura*. Rassiyskaya Akademiya Nauk Ordena Trudovovo Krasnovo Znameni İnstitut Arheologii, 451-463 (Кызласов И. Л.: "К Уяснению Исходных Позиций Изучения И Сбережения Писаниц". Человек, адаптация, культура. 451-463, Москва: Российская Академия Наук Ордена Трудового Красного Знамени Институт Археологии).

Kovtun, I. V. (2012). *The horse and the skier*. Transactions of the museum of archaeology and ethnography of Siberia of Tomsk state university, *IV*, (КОВТУН, В.И.: *КОНЬ И ЛЫЖНИК*, Труды Музея археологии и этнографии Сибири Томского государственного университета, Т. IV., Томск : Томский государственный университет).

Kubarev, V. D., Tseveendorj, D., Yakobson, E. [Кубарев, В. Д., Цэвээндорж, Д., Якобсон, Э.]. (2005). *Petroglifi Tsagaan-Salaa İ Baga-Oygura (Mongolskiy Altay)*. İzdatelstvo instituta arheologii i etnografii, SO RAN [Петроглифы Цагаан-Салаа И Бага-Ойгура (Монгольский Алтай). Издательство Института археологии и этнографии, СО РАН].

Kubarev, V. D. (2011). *Petroglifi Kalbak-Taşa I (Rassiyskiy Altay)*. (КУБАРЕВ, В. Д.: Петроглифы Калбак-Таша I (Российский Алтай). (Kubarev, V. D.: The Petroglyphs Kalbak-Tash I (Russian Altai)), Издательство Института археологии и этнографии СО РАН).

Khujanazarov, M. (2001). Petroglyphs of Uzbekistan. *Petroglyphs of middle Asia*, 80-121.

Küçük, M. A. (2020). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk geleneğinde "don değiştirme". *Bilig-Türk dünyası sosyal bilimler dergisi*, *94,* 97-122.

Lymer, K. (2004). Shimmering visions-shamanistic rock art images from the republic of Kazakhstan. *Expedition-shamanism special issue, 46*(1), 16-23.

Lymer, K. (2008). An introduction to the rock art of Kazakhstan. *The dsca journal Danish society for central Asia's electronic yearbook*, 46-55.

Martinov, A. I. (2013). *Altay kaya resimleri Biçiktu-Boom*. Çev. Prof. Dr. Z. Bağlan Özer, Türk Tarih Kurumu.

Miklashevich, E. (2003). Rock art research in north and central Asia 1995-1999 (edited version). *Rock art studies news of the world 2 developments in rock art research 1995-1999*. Paul G. Bahn & Angelo Fossati (Ed.). Oxbow Books, 4-60.

Öğreten, A. (2000). Türk kültüründe "Yada Taşı" ve XVIII. yüzyıl sonu Osmanlı-Rus savaşlarında kullanılması. *Belleten, 64*, 863-900. https://doi.org/10.37879/belleten.2000.863.

Peschlow-Bindokat, A. (2006). *Tarih öncesi insan resimleri: Latmos dağları'ndaki prehistorik kaya resimleri*. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi.

Potapov, L. P. (2012). *Altay şamanizmi*. Metin Ergun (Çev.). Kömen Yayınları.

Rojay, B. & Karaca, A. (2008). Post-miocene deformation in the south of the Galatean volcanic province, NW of central Anatolia (Turkey). *Turkish Journal of Earth Sciences, 17*, 653-672, https://journals.tubitak.gov.tr/earth/vol17/iss4/1.

Rozwadowski, A. (2009). Siberian rock art and shamanism: history versus phenomenon. *XXIII Valcamonica symposium 2009 Capo Di Ponte (Bs) Italy 28th october- 2nd november 2009*, 315-318.

Rozwadowski, A. (2012). Did shamans always play the drum? tracking down prehistoric shamanism in central Asia. *Documenta prehistorica, XXXIX*, 277-286.

Rozwadowski, A. (2014). In search of shamanic themes in eastern Siberian rock art (Sakha/Yakutia Republic). *Shaman journal of the international society for academic research on shamanism, 22*, 75-96.

Rozwadowski, A. (2015). Historic and proto-historic shamanic rock art in Siberia: a view from Altai. *Quaderns de Prehistòria I Arqueologia de Castelló, 33*, 195-204.

Rusakova, I, D. (2013). Petroflifi Zapadnoy Çastı Boyarskaga Hrebta vı Hakasi. *Naucnoy Abazrenye Sayana-Altaya, 1*(5), 120-124 (РУСАКОВА И. Д. (2013). Петроглифы Западной Части Боярского Хребта В Хакасии, *Научное Обозрение Саяно-Алтая*, *1*(5), 120-124).

Samashev, Z. (2001). Petroglyphs of Kazakhstan. *Petroglyphs of middle Asia*, 151-217.

Schmidt, K. (2000). Göbekli Tepe and the rock art of the near east. *TÜBA-AR, III*, 1-14.

Schmidt, K. (2007). *Taş çağı avcılarının gizemli kutsal alanı Göbekli Tepe en eski tapınağı yapanlar*. Arkeoloji ve sanat yayınları.

Somuncuoğlu, S. (2012). *Damgaların göçü-kurgan / Ankara Güdül kaya resimleri*. AC Yapı Fabrika Basım.

Soydan, E. & Korkmaz, F. (2013). Batman'da yeni bir keşif: Deraser (Arık) Mağara resimleri. *Turkish studies- international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic, 8*(6), 665-686. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4638

Taçon, P. S. & Chippindale, C. (1998). An archaeology of rock-art through ınformed methods and formal methods. *The archaeology of rock-art*, Cambridge University Press, 1-10.

Tashbayeva, K. (2001). Petroglyphs of Kyrgyzstan. *Petroglyphs of middle Asia*, 9-79.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Nüfus Verileri (2021). Güdül İlçe Nüfusu. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

Uyanık, M. (1974). *Petroglyphs of south-eastern Anatolia.* Akademische Druck-und Verlagsanstal.

Uzunöz, C. K. (2017). *Atalarımı aramaya geldim Ankara Güdül Salihler Düdük Dağı kaya resimleri fotoğraf albümü*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.

Vahanyan, V. (2009). Comparative analysis of the Armenia and world rock art. *XXIII Valcamonica symposium 2009 Capo di Ponte (Bs) Italy 28th october - 2nd november 2009 making history of prehistory the role of rock art*, 363-368.

Watchman, A. (2000). A review of the history of dating rock varnishes. *Earth-Science Reviews, 49*, 261-277.

Whitley D. S. & Dorn, R. I. (2010). The Coso petroglyph chronology. *Pacific Coast Archaeological Society Quarterly, 43*(1-2), 135-157.

Wilson, M. & Tankut, A. & Guleç, N. (1997). Tertiary volcanism of the Galatia province, north-west central Anatolia. *Lithos, 42*, 105-121. https://doi.org/10.1016/S0024-4937(97)00039-X.

Yalçıklı, D. (2019). *Anadolu'da neolitik çağ'da şaman inancı*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yardımcı, K. G. (2017). Türk töresinin hazineleri kutsal şaman elbiseleri ikonografisi. *International journal of cultural and social studies, 3*, 461-475.

Yardımcı, K. G. (2018). Yakut (Saha Türkleri) şaman giysi ve aksesuarları. *2. Uluslararası Avrasya Türk sanatları kongresi 2-5 Aralık 2015 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*, 319-326.